

**ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ**

**DIPLOMOVÁ PRÁCE
VZNIK A ZÁNİK MANŽELSTVÍ V ČSR
DO ROKU 1945**

Lucie Vrátišovská

Plzeň 2023

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Lucie VRATIŠOVSKÁ**
Osobní číslo: **R18M0468P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Vznik a zánik manželství v ČSR do roku 1945**
Zadávající katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

Níže doplňuji informace a strukturu, dle které budu vypracovávat svou diplomovou práci na téma Vznik a zánik manželství v ČSR do roku 1945.

1. Úvod – resp. textové uvození samotné práce, informace o tom, co vše se čtenář v průběhu čtení práce dozví.
2. Pojem manželství – zařazení pojmu manželství do rodinného práva, jeho bližší specifikace.
3. Následně se budu v rámci diplomové práce zabírat vznikem a zánikem manželství napříč různými historickými obdobími.
  - a. Z počátku se budu věnovat příchodu Slovanů na naše území, zejm. pak vlivu křesťanství na vznik a zánik manželství a vývoji manželství na pozadí kanonického práva.
  - b. Následně se zaměřím na právní úpravu manželského práva, kterou nám poskytla Dekreta Břetislava z roku 1039 a postupně se přesunu až do období Tridentského koncilu.
  - c. Dalším mezníkem je období Marie Terezie a Josefa II. Věnovat se budu zejména úpravě, kterou nám v tomto období poskytl Toleranční a Manželský patent. Dále se budu věnovat rozhodování manželských sporů civilními soudy.
  - d. Největší část své práce budu věnovat Všeobecnému zákoníku občanskému z roku 1811 (ABGB), který se úpravě rodinného práva, tj. manželství rozsáhle věnuje, a který měl zásadní vliv na vývoj práva na našem území, zejména s ohledem na recepci rakouského práva po rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku Československa.
4. Závěr - shrnutí práce, jejímž cílem je zejména popsat vznik a zánik manželství v jednotlivých etapách historického vývoje na našem území. Zejména v období po rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku Československa.

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

NIEDERLE, L. O právu soukromém u Slovanů v dobách starších. Slovanské starožitnosti. Díl II., Sv. 2, oddíl kulturní. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934
KLABOUCH, J. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962
HRDINA, I. A. Tridentský dekret Tametsi. Revue církevního práva. 1998
GRULICH, J. Slavnostní okamžiky –svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). Historická demografie. 2000
MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do r. 1945. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010
KOPIČKOVÁ, B. Tajné zasnuby a sňatky ve středověkých Čechách. Dějiny a současnost
SPÁČIL, O. Změny v občanském právu v tereziánské a josefínské době. Právní fórum. 2011, roč. 8, č. 7
SCHELLE, K., TAUCHEN, J., VESELÁ, R. Rodinné kodexy. Ostrava-Brno 2010
VESELÁ, R. Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy. Praha: Eurolex Bohemia, 2003
Pejška, Josef. Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému, 3. svazek: Manželské právo kanonické. Praha 1934
Bílý, Jiří L.: Právní dějiny na území České republiky. Praha 2003
DVOŘÁK, J., MALÝ, K. a kol. 200 let Všeobecného občanského zákoníku. Praha: Wolters Kluwer, 2011
Zákon č. 946/1811 Sb., Všeobecný zákoník občanský
ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Praha 1935
SVOBODA, E. Rodinné právo československé. Praha: Československý kompas, 1946
VESELÁ, R. Manželství. In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). Encyklopedie českých právních dějin. Sv. III., K-M. Plzeň, Aleš Čeněk, 2016

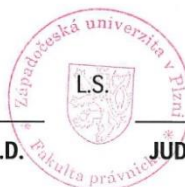
Vedoucí diplomové práce: **JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **22. června 2022**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2023**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 29. srpna 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Vznik a zánik manželství v ČSR do roku 1945“ jsem vypracovala samostatně a s použitím dostupné odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a rovněž jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce.

V Praze dne 30. 3. 2023

Lucie Vratišovská

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí této diplomové práce JUDr. Mgr. Vendulce Valentové, Ph.D., za pomoc a rady, které mi v souvislosti s tvorbou práce poskytla. Rovněž bych ráda poděkovala za její ochotu zodpovědět všechny mé otázky.

Obsah

Úvod	8
1 Pojem manželství	10
1.1 Etymologický původ slova manželství	10
1.2 Pojem manželství a kanonické právo	11
1.3 Sociologický pohled na pojem manželství	11
1.4 Pojem manželství a právo	12
2 Historický vývoj manželství na našem území.....	14
2.1 Pojem manželství a římské právo	14
2.1.1 Rodina v římském právu	15
2.1.2 Vznik a zánik manželství v římském právu.....	16
2.2 Manželství - vliv církve a kanonického práva.....	19
2.3 Manželství ve středověku	28
2.4 Období vlády Marie Terezie a Josefa II.	32
2.4.1 Historické pozadí	32
2.4.2 Přínosy v oblasti státu a práva	33
2.5 ABGB	37
2.5.1 Manželské právo v ABGB	38
2.5.2 ABGB a institut zasnub	40
2.5.3 Překážky v manželství dle ABGB	42
2.5.4 Práva a povinnosti manželů dle ABGB	45
2.5.5 Zrušení manželství v ABGB	46
2.5.6 Konkordát	47
3 Vznik a zánik manželství po vzniku ČSR.....	48
3.1 Historické souvislosti.....	48
3.2 Manželská novela alias rozlukový zákon	49
3.3 Přípravovaná rekodifikace rodinného práva	54

3.4 Rodinné právo v období Protektorátu Čechy a Morava	56
Závěr	61
Resumé	63
Seznam použité literatury	64

Úvod

Podoba vzniku a zániku manželství tak, jak ho známe dnes, je výsledkem dlouhodobého procesu. Tento proces začal již při samotném formování prvních státních útvarů na našem území, a tak, jak docházelo k postupnému rozvoji státu, docházelo i k rozvoji jednotlivých právních odvětví a institutů, včetně manželství. Formování státních útvarů na našem území je rovněž velmi spjato s šířením křesťanství a vývoj manželství byl církví a křesťanstvím značně ovlivněn, ba dokonce zpočátku bylo manželství problematikou, která výsostně spadala do agendy církve.

Jak je již výše uvedeno, proces vývoje vzniku a zániku manželství velmi úzce souvisí s tím, co se na našem území odehrávalo napříč jednotlivými historickými obdobími, a proto bude nastínění historicko-politických událostí, které značně ovlivnily vývoj tohoto institutu, neodmyslitelnou součástí této práce.

Cílem této práce je zmapovat podoby vzniku a zániku manželství na našem území v průběhu jednotlivých historických etap od dob, kdy toto právní odvětví bylo zcela v rukou církve, až po období, kdy problematiku vzniku a zániku manželství převzal do své agendy stát, a došlo tak ke vzniku civilního sňatku, zejména pak s ohledem na vývoj tohoto institutu po vzniku samostatného Československa.

Na začátku své práce se zaměřím na pojem manželství jako takový. Pokusím se nastínit, jaký je původ slova manželství a následně se budu věnovat jeho jednotlivým definicím napříč různými vědními obory. Dále se v první části své práce pokusím zaměřit na vliv jednotlivých historických etap na vývoj institutu manželství, a pokusím se tak objasnit vliv římského práva na podobu manželství, resp. se zaměřím na podobnosti institutů týkajících se vzniku a zániku římského manželského práva a práva moderního. Dále se budu věnovat vlivu kanonického práva na podobu vzniku a zániku sňatků. Rovněž se pokusím nastínit, jaký pohled měly na institut manželství světské státní instituce ve středověkém období a následně se zaměřím na změny, které s sebou přinesly toleranční patent a manželský patent z období vlády rakouského panovníka a římskoněmeckého císaře Josefa II. Posledním historickým obdobím, jehož vlivu na institut manželství se budu věnovat, bude období po přijetí Všeobecného zákoníku občanského z roku 1811, který je znám pod zkratkou ABGB. V druhé části práce se budu věnovat

vzniku a zániku manželství po vzniku samostatného Československa a dalším aspektům, které s institutem manželství úzce souvisejí.

1 Pojem manželství

Najít jednoznačnou definici pojmu manželství není jednoduchou úlohou. Definice manželství se stejně tak, jako podoba jeho vzniku a zániku, měnila v průběhu historického vývoje. Na pojem manželství lze rovněž nahlížet z mnoha různých úhlů pohledu, přičemž výklad tohoto pojmu se napříč jednotlivými vědními obory liší. V následujících kapitolách se pokusím přiblížit, jak vůbec pojem manželství vznikl, dále jak jej definuje např. katolická církev a v neposlední řadě se pokusím přiblížit vývoj tohoto pojmu z hlediska sociologického a právního.

1.1 Etymologický původ slova manželství

Samotný původ slova manželství není zcela jasný. Kořeny tohoto slova lze nalézat v praslovanštině, která je dnes již mrtvým jazykem. Praslovanština pracuje se slovem *malъžena*, které lze chápat jako duálové označení pro muže a ženu.¹ Duál je v českém jazyce označení pro dvojné číslo a jedná se o mluvnickou kategorii čísla, vyjadřující dvojnost, párovost, bez ohledu na jednotlivý rod.² Z uvedeného lze vyvodit, že dnešní pojem manželství vznikl přesmyčkou výše uvedeného slova *malъžena*. V případě, že bychom byli opravdu etymologicky důslední, používali bychom správně spíše slovo „manženství“. Nicméně nejedná se o jedinou teorii, která vykládá vznik pojmu manželství. Další teorií, která se pojí se vznikem slova manželství, je kontakt praslovanštiny s germánskými jazyky. V tomto případě je praslovanské slovo „mal“ označováno jako tzv. polokalk ze slova hornoněmeckého původu „malwip“. Polokalk lze chápat jako doslovně přejaté slovo z jiného jazyka, kdy jedna část složeniny v překladu odpovídá významu původní složeniny, druhá část je přeložena jiným způsobem. Část tohoto výrazu se dochovala i v rámci německého slova „Gemahl“. Etymologická historie tohoto výrazu tak poukazuje na skutečnost, že v prvopočátcích slova manželství stojí slovo s významem podobným dnešní „dohodě“ či „smlouvě“.³

---

¹ HEROLDOVÁ, Bc. Martina Marie. Etymologie není překážkou na cestě k manželství pro všechny: Malženství, nebo spíš dohoda? [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/rovnost-manzelstvi/etymologie-slova-manzelstvi/>

² DOSTÁL, Antonín. Vývoj duálu v slovanských jazycích, zvláště v polštině. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954, s. 94.

³ HEROLDOVÁ, Bc. Martina Marie. Etymologie není překážkou na cestě k manželství pro všechny: Malženství, nebo spíš dohoda? [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/rovnost-manzelstvi/etymologie-slova-manzelstvi/>

1.2 Pojem manželství a kanonické právo

Vývoj institutu manželství, resp. jeho vzniku a zániku na pozadí kanonického práva, se pokusím podrobněji rozebrat v kapitole s názvem Manželství a kanonické právo. Pojem manželství z pohledu kanonického práva blíže vysvětluje Codex Iuris Canonici, který byl původně vydán již v roce 1917, jako reakce na volání církve po sjednocení legislativních textů do jediného a výlučného zákoníku. Tomuto volání vyhověl papež Pius X., který roku 1904 rozhodl o sestavení takového předpisu. Pro potřebu jeho vzniku byla sestavena početná skupina právníků, v jejímž čele stál kardinál Pietro Gasparii. Kodex byl vyhlášen v roce 1917 papežem Benediktem XV. a jeho účinnost nastala dne 18. 5. 1918.⁴ Hmotná ustanovení, týkající se manželství, byla v tomto znění obsažena v knize III., první části, titulu VII, kánonech 1012-1143. Ustanovení procesní byla obsažena v knize čtvrté, části první, sekci druhé, titulu XX, kánonech 1960-1992. Podle tohoto znění Kodexu se manželství „jeví býti spojením muže a ženy, odpovídajícím řádu právnímu“.⁵

Codex Iuris Canonici, resp. jeho znění z roku 1917, prošlo z pokynu papeže Jana XXIII. zásadní revizí a v roce 1983 bylo vydáno jeho revidované znění. Znění Kodexu z roku 1983 prošlo několika významnými novelizacemi, nicméně je platné dodnes. Zásadní změny týkající se svátosti manželské upravuje Kodex z roku 1983 ve své knize čtvrté, části první, stati sedmé, v kánonech 1055-1165.⁶ „Manželský svazek, kterým muž a žena mezi sebou vytvářejí nejnvnitřnější společenství celého života, zaměřené svou přirozenou povahou na prospěch manželů a na zplození a výchovu dětí, je mezi pokřtěnými povýšeno Ježíšem Kristem na svátost.“ Za podstatné vlastnosti manželství pak Kodex považuje jednotu a nerozlučitelnost. Kodex rovněž jasně stanovuje, že manželství je vytvořeno zákonným souhlasem obou stran, které jsou právně způsobilé.⁷

1.3 Sociologický pohled na pojem manželství

Z pohledu sociologického lze pojem manželství vykládat jako „relativně trvalé emocionální, intelektuální a sexuální soužití a společné hospodaření muže a ženy, stvrzované dosud určitou institucí (církve, stát). Společenským účelem

---

⁴ Tretera, J. R., Horák, Z.: Církevní právo. Praha: Leges, 2016, 52 s.

⁵ HENNER, Kamil. Základy práva kanonického. V Praze: K. Henner, 1919. sv. 2, s. 212.

⁶ Tretera, J. R., Horák, Z.: Církevní právo. Praha: Leges, 2016, 52 s.

⁷ ZEDNÍČEK, Miroslav. Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny: latinsko-české vyd. s věc. rejstř. Praha: Zvon, 1994, s. 471. ISBN 80-7113-082-6.

manželství je založení rodiny.“ Z této definice je patrné, že se týká pouze monogamního manželství. Monogamní manželství je formou manželství, které je dnes nejběžnější a nejvíce všeobecné, nicméně nejedná se o univerzální formu, která by byla uplatňována v rámci všech vývojových etap lidské společnosti. I z pohledu sociologického si manželství prošlo rozsáhlým vývojem. Na počátek tohoto vývoje řadíme období promiskuity, které lze blíže specifikovat jako období neomezeného pohlavního styku. Po tomto nijak neřízeném období se pomalu začínají vylučovat určitá společenská jednání, která jsou společností jasně označována za nepřipustná. Jedná se například o pohlavní styk mezi předky a potomky, následně i mezi sourozenci. Tímto dochází ke vzniku vývojového období, které lze označovat za divoštství. Divoštství je první formou manželství, které bývá ze sociologického hlediska označováno jako manželství skupinové. Důsledkem odsouzení a zamezení pohlavního styku mezi předky a potomky, resp. obecně v přímé pokrevní linii, je vytvoření rodového uspořádání. V rámci rodového uspořádání dochází k tomu, že všechny ženy jednoho rodu jsou manželkami všech mužů jiného rodu. Výsledkem tohoto je skutečnost, že generační posloupnosti bylo možné určit výhradně podle matky, čímž lze hovořit o mateřské linii posloupnosti. Později tato linie není chápána jako pouhé určování pokrevního příbuzenství, ale jako všeobecná nadvláda žen označovaná jako matriarchát. Chápání mateřské linie posloupnosti jako všeobecné nadvlády žen bylo však moderními výzkumy vyvráceno. Velkou roli v sociologickém vývoji tohoto institutu hrála individuální pohlavní přitažlivost, v důsledku které dochází k přechodu od skupinového manželství ke svazku dvou partnerů. Jedná se o prvopočátek vývoje institutu manželství, v tomto období se jedná o institut zcela neregulovaný a kterýkoliv z partnerů jej mohl kdykoliv bez jakýchkoliv následků opustit. Tuto vývojovou etapu označujeme za období barbarského párového manželství, které lze chápat jako zárodek dnešního monogamního manželství.⁸

1.4 Pojem manželství a právo

V neposlední řadě je nezbytné pokusit se o vymezení pojmu manželství z hlediska právního. Stejně tak jako v ostatních odvětvích i v odvětví práva prošla definice manželství určitým historickým vývojem. Například Obecný zákoník občanský z roku 1811, který vešel v účinnost dne 1. 1. 1917, vysvětluje pojem manželství v ustanovení § 44 následovně: „Rodinné poměry zakládají se smlouvou

---

⁸ Malý sociologický slovník. Praha: Svoboda, 1970, s. 199.

manželskou. V manželské smlouvě dvě osoby různého pohlaví projevují podle zákona svoji vůli, že budou žít v nerozlučném společenství, děti plodit, je vychovávat a poskytovat si vzájemnou pomoc.“

Zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb., pojem manželství v rámci svých ustanovení blíže nedefinuje. Lze však vycházet z preambule tohoto zákona, ze které vyplývá, že Národní shromáždění republiky Československé se na tomto zákoně usneslo zejména, aby „byly dány předpoklady pro vytvoření manželství jako dobrovolného a trvalého životního společenství muže a ženy, založeného zákonným způsobem, které jako základ rodiny bude sloužit zájmům všech jejích členů i prospěchu společnosti v souladu s jejím pokrokovým vývojem, aby byly uvedeny v život zásady ústavy o stejném postavení mužů i žen a o právech dětí bez rozdílu původu a aby byla zajištěna ochrana manželství a rodiny tak, aby rodina byla zdravou základnou vývoje národa.“

Dalším předpisem, upravujícím problematiku manželství včetně přiblížení významu samotného pojmu, je zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. Znění tohoto zákona k 1. 4. 1964 bylo uvozeno sedmi články, které obsahovaly základní zásady, z nichž zákon vycházel. První ze zásad vysvětlovala pozici manželství v socialistické společnosti tak, že manželství spočívá na pevných citových vztazích mezi mužem a ženou. Oba jsou si v něm rovni a hlavním společenským účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí. Rodina je v tomto období považována za základní článek společnosti a úkolem společnosti je všestranně chránit rodinné vztahy. V novějším znění tohoto zákona, účinném k 30. červnu 2001, byl pojem manželství upraven v ustanovení § 1 odst. 1 následovně: „Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem.“ Druhý odstavec předmětného ustanovení pak hovoří o hlavním účelu manželství, kterým je dle zákonodárce založení rodiny a řádná výchova dětí. Zákon o rodině byl účinný téměř padesát let. Od 1. 4. 1964 až do ledna roku 2014, kdy vešel v účinnost zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který je účinný dodnes.⁹

Problematiku manželství v rámci zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku nalezneme v části druhé, hlavě I, v ustanoveních § 655 a následujících. Obsah ustanovení § 655 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku je následující:

---

⁹ SCHELLE, Karel, Jaromír TAUCHEN a Renata VESELÁ. Rodinné kodexy. Ostrava: Key Publishing ve spolupráci s The European Society for History of Law, 2010. Právo (Key Publishing), s. 101 a násl. ISBN 978-80-7418-082-8.

„Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.“¹⁰ Ze zvláštní části důvodové zprávy se zákonodárce k tomuto ustanovení vyjadřuje tak, že toto ustanovení nepředstavuje definici manželství, nicméně stanovuje to, co je pro podstatu manželství typické, resp. charakteristické. Součástí této právní úpravy manželství, jakožto jedné z charakteristik manželství, je oproti znění zákona o rodině vzájemná podpora a pomoc. Zákonodárce tak oproti původní úpravě manželství přichází s tím, že důvod uzavření manželství se nemusí omezovat pouze na založení rodiny. „Účelem manželství může být vytvoření pevného základu pro plození a výchovu dětí, ale ke vzniku manželství mohou vést i důvody psychologické, zdravotní, důvodem existence manželství může být i vzájemná podpora sociální, či naplnění nějakých zájmů ekonomických. Důvody, smysl, či účel trvání jednotlivého manželství se navíc během času zcela nepochybně proměňuje.“¹¹

2 Historický vývoj manželství na našem území

V následujících kapitolách se budu věnovat historickému vývoji institutu manželství na území českých zemí počínaje vlivem římského práva na vývoj institutu, dále se zaměřím na vliv kanonického práva a následně se budu věnovat dalším historickým událostem a obdobím, která měla na vývoj institutu značný vliv.

2.1 Pojem manželství a římské právo

Římské právo lze považovat za základ evropského právního systému. Vliv římského práva je možné pocítovat téměř ve všech právních systémech většiny evropských zemí. Nelze však říci, že římské právo ovlivnilo veškerá právní odvětví, a to zejména s ohledem na to, že k recepci římského práva docházelo především v oblasti práva soukromého.¹² „Recepcí římského práva rozumíme proces ovlivňování i pronikání římského práva do domácího právního řádu.“¹³

---

¹⁰ Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2012.

¹¹ Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

¹² VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 8. ISBN 978-80-7418-189-4.

¹³ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 114. ISBN 978-80-87212-39-4.

Pro to, abychom pochopili, do jaké míry byl vznik a zánik manželství a případné další instituty s manželstvím související římským právem ovlivněny, je nutné znát koncepci římské rodiny a římské pojetí manželství.

2.1.1 Rodina v římském právu

Rodinu můžeme charakterizovat jako „původní a nejdůležitější sociální skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou. Je založena na manželství či pokrevním příbuzenství (rodičovství, sourozenectví ap.)“.¹⁴ Římská rodina je definována jako „monokratický právní svazek mezi otcem jako hlavou rodiny (paterfamilias) a osobami podřízenými jeho moci“.

Římskou rodinu je potřeba chápat jako uskupení, které je svázáno nejen pokrevními vztahy, ale i vztahy majetkovými. Můžeme ji rovněž označit za ekonomicko-právní jednotku. V římském právu bylo rozlišováno mezi dvěma typy rodin. Rodinou agnátskou a rodinou kognátskou. Kognátská rodina byla založena na přirozeném, tedy pokrevním příbuzenství. Členové rodiny buď pocházeli jeden od druhého, což lze označit rovněž jako příbuzenství v linii přímé, v rámci kterého lze rozlišovat mezi předky a potomky, nebo měli společného předka a jednalo se tak o příbuzenství v linii pobočné. V rámci linie pobočné nelze rozlišovat mezi předky a potomky. Agnátská rodina byla založena na umělém právním příbuzenství. Právní příbuzenství mělo ve starém Římě větší váhu než příbuzenství pokrevní. Právě agnátská rodina je chápána jako uskupení osob, které jsou podřízeny moci otce, nebo by této moci byly podřízeny, pokud by její nositel žil.¹⁵

Jak již výše uvedené napovídá, v čele římské rodiny stál otec, kterým mohl být pouze dospělý Říman. Ten měl v rámci rodiny výsostné postavení a charakteristické jsou pro jeho osobu tři okruhy práv, kterými disponoval vůči ostatním členům rodiny. Prvním okruhem těchto práv byla tzv. manus, neboli moc nad manželkou. Touto mocí nad manželkou nedisponoval manžel vždy, ale záleželo na typu manželství, které bylo uzavřeno.¹⁶ K jednotlivým typům manželství se vyjádřím v kapitole 2.1.2, týkající se vzniku a zániku manželství v římském právu.

---

¹⁴ Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Praha: Diderot, 1999. sv. 6, s. 417. ISBN 80-902555-9-0.

¹⁵ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 38. ISBN 978-80-7380-235-6.

¹⁶ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 9. ISBN 978-80-7418-189-4

Dalším okruhem práv, ale i povinností, kterými otec v rámci římské rodiny disponoval, byla tzv. *patria potestas*, specifikovaná také jako moc otcovská. Moc otce nad dětmi vznikala narozením dětí do řádného manželství, jejich osvojením nebo uznáním dětí, které se narodily mimo manželství. Byla definována velmi široce a její součástí bylo například oprávnění otce neuznat novorozené dítě či jej usmrtit, dále mohl děti prodat, a to například jako náhradu škody, kterou dítě způsobilo. Součástí otcovské moci byla například i možnost ustanovit dítěti dědice, pro případ, že by po smrti otce zemřelo jako nedospělé.¹⁷ Rovněž veškerý majetek, který děti nabývaly, získával v důsledku majetkoprávní způsobilosti otec. Za poslední okruh práv, kterými otec disponoval, považujeme tzv. *dominica potestats*, která je charakterizována jako moc nad otroky a ostatními osobami, které byly součástí rodiny pouze dočasně. Jednalo se například o osoby, které spáchaly vůči rodině určitý delikt a škodu jím vzniklou musely v rámci rodiny odpracovat.¹⁸

2.1.2 Vznik a zánik manželství v římském právu

Manželství v Římě muselo být uzavíráno svobodným souhlasem obou stran, které hodlaly do sňatku vstoupit. Ačkoliv byla otcovská moc nad dětmi definována velmi široce, tak ani otec nemohl svou dceru provdat proti její vůli. V případě dcery však postačil souhlas se sňatkem mlčky. Samotnému sňatku předcházely zasnuby, které se označovaly jako *sponsalia*. U těch nebyl souhlas dcery vyžadován a v jejich případě postačoval pouze souhlas otce. Fakticky tak mohl otec svou dceru zasnoubit proti její vůli. Forma zasnub nebyla právem stanovena a mohli je uzavírat i nedospělí jedinci. Stejně tak jako dnes byly i tehdy zasnuby téměř právně bezvýznamné. Závazek, který strany v rámci zasnub daly, nebyl jakkoliv právně vymahatelný. Závazek nebylo možné žalovat, ani vymáhat případnou škodu, která porušením závazku vznikla. Dokonce i v případech, kdy si strany závazek zajistily smluvní pokutou, právo neposkytovalo žádný nástroj k jejímu vymožení. Jedinou existující sankcí byl tzv. zasnubní závdavek, který spočíval v tom, že jej jedna strana dala druhé jako potvrzení zasnubní dohody. V případě, že následně došlo ke zrušení zasnub tím, kdo závdavek přijal, byl povinen vrátit dvojnásobek toho, co obdržel. Přičemž závdavek obvykle přijímala nastávající nevěsta. Pokud zasnuby

---

¹⁷ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 40. ISBN 978-80-7380-235-6.

¹⁸ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 10. ISBN 978-80-7418-189-4

zrušil ten, kdo závdavek dal, byla strana, která jej přijímala, oprávněna si jej ponechat.

Nyní se blíže vyjádřím k typům manželství, které římské právo rozlišovalo. Římské manželství lze obecně definovat jako „právem uznané trvalé společenství života mezi mužem a ženou“. Římské právo rozlišovalo mezi tzv. manželstvím *iustum*, též nazývaném jako *legitimum* a manželstvím *iuris gentium*. Jako manželství *iustum*, resp. *legitimum* římské právo označovalo manželství mezi římskými občany nebo cizinci, kteří disponovali *ius conubii*, tj. právo vstoupit do manželství, které se bude řídit římským právem. Jen v rámci tohoto manželství byly děti, narozené v něm, podřízeny otcovské moci. V rámci manželství *iustum* se dále rozlišovalo tzv. manželství přísné, označované též jako *matrimonium cum manu* a manželství volné, označované též jako *matrimonium sine manu*, ke kterým se vyjádřím níže. Manželství *iuris gentium* odpovídalo manželství, které mezi sebou uzavřeli cizinci bez *ius conubii*. Toto manželství bylo považováno za manželství skutečné, nicméně nemělo žádné právní účinky. Otci v rámci tohoto manželství nevznikala otcovská moc a manželství rovněž nezakládalo právní příbuzenství.

Ve starém Římě bylo jediným právem uznávaným manželstvím právě manželství přísné (*matrimonium cum manu*). Je to jediný typ manželství, v rámci kterého je otec nadán nejen otcovskou mocí, ale i tzv. *manus*. Manželka se tak vstupem do tohoto manželství podrobila moci manžela a vůči svému manželovi byla v postavení dcery. Vůči svým dětem pak v postavení sestry, což mělo zásadní význam pro dědění. Při uzavírání tohoto sňatku přecházel její majetek do rodiny manžela a její umělé právní příbuzenství s dosavadní rodinou zanikalo a vznikalo agnátské příbuzenství v rámci rodiny manžela. V pozdějším Římě se tento druh manželství vyskytoval spíše výjimečně. Římské právo neupravovalo způsoby uzavření manželství, to tak mohlo vzniknout například prostým uvedením manželky do domu manžela. Manžel se rovněž v mnohých případech nechával zastoupit, nicméně v případech zastoupení mu nad manželkou nevznikala *manus*. Upraven byl ale způsob, jakým se manželka podrobovala moci manžela. Existovaly celkem tři způsoby, přičemž první z nich byl označován jako *confarreatio*, který volně překládáme jako „od špaldového koláče“. V průběhu tohoto rituálu docházelo k obětování špaldového koláče bohu Iovovi a během toho snoubenci projevovali svůj souhlas za přítomnosti dvou svědků a dvou kněží. Druhým způsobem, kterým se manželka podřizovala manželově moci, byla obrazná koupě manželky formou

mancipace, tj. odvozená forma nabývání vlastnického práva. Toto podřízení se nazývalo coemptio. Manžel tak obrazně odkoupil svou manželku od jejího původního majitele, kterým byl zpravidla její otec. Posledním způsobem bylo „vydržení“ manželky. K vydržení docházelo, jestliže manželka žila po dobu jednoho roku pod jednou střechou s manželem.

Manželství volné (matrimonium sine manu) se vyvíjí až později za trvání republiky. V rámci tohoto manželství nevzniká manželovi moc nad manželkou, a ta je tak nadále agnátkou své původní rodiny.

Jak je již výše uvedeno, forma uzavírání manželství, ať už přísného, či volného, nebyla římským právem upravena. Vyžadoval se pouze vzájemný souhlas stran. Součástí projevu tohoto souhlasu bývalo pravidelně slavnostní uvedení manželky do domu manžela.

Co se týče zániku, resp. zrušení manželství, docházelo k němu buď smrtí jednoho z manželů, nebo projevem vůle manželů. Přičemž pod zánik manželství v důsledku smrti jednoho z manželů lze podřadit jak smrt přirozenou, tak smrt právní. K právní smrti docházelo absolutní ztrátou svobody jednoho z manželů. Zrušení manželství projevem vůle pak mohlo být učiněno vůlí obou manželů a v takovém případě se jednalo o rozvod, nebo se jednalo o projev vůle pouze jednoho manžela a v takovém případě se jednalo o zapuzení. Zapuzení nebylo římským právem chápáno jako právní úkon, ale jako odpadnutí základních podmínek manželství, které se projevilo sepsáním a doručením tzv. rozlukového listu. Stačilo ale i to, že se manželé přestali navenek projevovat jako pár.

Přísné manželství mohl rozloučit pouze muž, a to jen v případech, kdy se žena provinila. O její vině musel rozhodnout domácí soud. Rozloučení manželství bylo v tomto případě formální a mělo jednu ze dvou forem dle toho, jakým způsobem manželka vstupovala pod manželskou moc. V případě, že manželka pod moc manžela vstupovala formou obřadu obětování špaldového koláče, probíhalo rozloučení za účasti kněží. Pokud se manželka manželově moci podrobovala formou obrazné koupě, k rozloučení došlo tak, že manžel prodal manželku jinému a ten ji pak ze své moci propustil. V obou případech se pak z manželky stala osoba s vlastní právní subjektivitou.

Volné manželství mohlo být rozloučeno mnohem jednodušeji a neformálně. K rozloučení mohlo dojít jak projevem vůle ze strany ženy, tak projevem vůle ze

strany muže. Nicméně tak, jak se měnily politické poměry v Římě, tak docházelo k omezování této volnosti. Například za císaře Augusta došlo k uzákonění formy rozvodu. Nově se rozvod uskutečňoval za přítomnosti sedmi svědků, a to buď ústně nebo odevzdáním zapuzovacího listu. V průběhu doby císařské došlo dále k uzákonění výčtu důvodů, kdy teprve jejich naplnění mohlo vést k rozvodu manželství. Za císaře Justiniána je zcela zakázáno, aby došlo k rozvodu manželství dohodou. Rozvod je možný pouze jednostranně, a to z jednoho ze zákonných důvodů, na kterém nese druhý z manželů vinu. Mezi zákonné důvody bylo zařazeno složení slibu čistoty jedním z manželů, impotence manžela či upadnutí manžela do válečného zajetí a jeho nezvěstnost po dobu alespoň pěti let.¹⁹

Princip nadřazenosti manžela a jeho oprávnění, která měl nad jednotlivými členy římské rodiny, do určité míry převzalo i právo kanonické, což mělo zásadní vliv pro uspořádání středověké rodiny. Principy římské rodiny byly rovněž převzaty do některých moderních kodifikací, jako je například rakouský obecný zákoník občanský. Nadvláda moci otcovské byla překonána až v kodifikacích z let 1949 a 1963. V souvislosti s uvedeným je zjevné, že římské právo mělo zcela zásadní vliv na následující vývojové etapy práva manželského a zcela jistě i na jeho dnešní podobu.

2.2 Manželství - vliv církve a kanonického práva

Za první státní útvar na našem území lze považovat říši s názvem Velká Morava, jejíž vznik je datován okolo roku 830. Sámova říše, jejíž vznik je datován do roku 623 či 624, je sice útvarem, který existoval již před vznikem Velkomoravské říše, nicméně jej nelze považovat za útvar státní. Jednalo se spíše o kmenový svaz, který vznikl spojením slovanských kmenů za účelem potlačení nájezdů Avarů. Období Velkomoravské říše lze charakterizovat jako období vzniku a upevnění křesťanství, které mělo vliv nejen na vývoj institutu manželství.²⁰ Ačkoliv se v rámci Velkomoravské říše uplatňovalo zejména právo zvykové, dochovalo se z tohoto období několik pramenů. Nejznámějším z nich je Zákon sudnyj ljudem, neboli Soudní zákon pro laiky, který aplikoval normy církevního práva na světskou společnost. Jednalo se o překlad byzantského zákoníku Ekloga,

---

¹⁹ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 40. ISBN 978-80-7380-235-6.

²⁰ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 25-27. ISBN 978-80-87212-39-4.

který pravděpodobně pochází z roku 726. Zákon sudnyj ljudem vycházel ze zásad křesťanského náboženství a obsahoval normy práva trestního, procesního a rodinného. Právě odvětví práva rodinného bylo v souvislosti s příchodem křesťanství na naše území značně ovlivněno. Zásadní změnou v této oblasti bylo nastolení monogamie a zavedení tzv. překážek manželství. Zákon se rovněž zmiňuje o výjimečné a pouze zákonné rozlučitelnosti manželství.²¹ Monogamie byla zákonem upravena například následujícím ustanovením: „Kdo má dvě ženy, ať vyžene pozdější i s dětmi a ať jest bit, pokání pak sedmi let.“²² Úprava manželských překážek pak zněla například takto: „Krvesmilníci, uzavírající sňatek s pokrevnými, ať jsou rozloučeni.“²³

Stejně jako se vyvíjela podoba státních útvarů na našem území, vyvíjela se i sama církev. Bližší formulaci výše zmíněných křesťanských zásad provedlo až kanonické právo, které výše uvedené křesťanské zásady a nejen tyto převedlo do právních pravidel. Značný vliv na utváření kanonického práva mělo i právo římské. Mezi nejstarší prameny kanonického práva manželského lze zařadit například Gratiánův dekret pocházející z roku 1140.²⁴ Tento dekret byl původně vydán pod názvem Concordia discordantium canonum, nicméně následně, po smrti autora mnicha Gratiana, došlo k přejmenování na Decretum Gratiany, tj. Gratiánův dekret. Autor „zpracovával ne holé a toliko sběratelské dílo, nýbrž také podal věc na tehdejší dobu učeně a moudře, že i položil jakoby základy studia kanonického práva i toto studium zahájil, s očividným užitkem pro budoucí pokolení“.²⁵ Dekret mimo jiné hlásal myšlenku, že „manželství se řídí právem nebe a ne právem soudu“. Za další významné prameny kanonického práva lze považovat například Glosa Ordinaria, Corpus Iuris Canonici, Tridentium, Ne Temere a obě vydání Corpus Iuris Civilis.²⁶

---

²¹ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 35. ISBN 978-80-7380-127-4.

²² ADAMOVIČ, Karolína a Ladislav SOUKUP. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 171-172. ISBN 978-80-7380-271-4.

²³ Tamtéž.

²⁴ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 13-14. ISBN 978-80-7418-189-4.

²⁵ HRDINA, Ignác Antonín. Texty ke studiu kanonického práva. Plzeň: Západočeská univerzita, Právnická fakulta, 1998, s. 168. ISBN 80-7082-419-0.

²⁶ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 13-15. ISBN 978-80-7418-189-4.

Nejdůležitější a nejvýznamnější texty kanonického práva vznikaly v období 12.-14. století. Za základní principy kanonického manželského práva byly považovány monogamie, svátost a nerozlučitelnost. Cílem kanonického práva v oblasti práva manželského bylo zajistit stabilitu monogamní patriarchální rodiny a rozšířit okruh působnosti církve v této oblasti. Ke konci 12. století již kanonické právo rozlišuje mezi zasnubami a uzavřením manželství.²⁷ Bližší přístup církve k institutu manželství stanovil 4. lateránský koncil, který proběhl v roce 1215. Právě od tohoto koncilu bylo manželství pokládáno za svátost a bylo chápáno nejen jako smlouva mezi lidmi, ale zároveň jako smlouva mezi nimi a Bohem. Z této koncepce pak plynula nerozlučitelnost manželství. Od počátku 12. století byl preferován církevní sňatek, jehož uzavírání bylo veřejné. Po tom, co rodiny dvou nastávajících manželů vyřešily majetkové otázky, následovaly zasnuby.²⁸

Zasnuby předcházely samotnému uzavření manželství a byly chápány jako závazek vzájemné věrnosti snoubenců, který vede k uzavření sňatku, přičemž tento závazek není vynutitelný.²⁹ Zasnuby rovněž zakládaly překážku manželství. Žádný ze snoubenců tak po zasnubách nemohl uzavřít manželství s jinou osobou, než se kterou byl zasnoubený. Tato překážka byla rovněž převzata rakouským občanským zákoníkem.³⁰ Zasnuby měly formu ústního slibu, který byl přednášen před svědky.³¹ Samotnému uzavření manželství předcházely ještě tzv. ohlášky, které byly zavedeny v roce 1215 papežem Innocencem III.³² Prostřednictvím ohlášek byla veřejnost informována o záměru snoubenců vstoupit do manželství. Ohlášky spočívaly v tom, že došlo k ohlášení jmen osob, které hodlaly do manželství vstoupit. Kdokoliv z veřejnosti pak mohl upozornit na překážky, které by snoubencům zabraňovaly v uzavření manželství. Překážky manželství byly církví upraveny jako poměrně složitý systém. Některé překážky pramenily ze zvyklostí lidstva, jiné z náboženských dogmat či disciplinárních předpisů katolické církve. Z jiných překážek bylo zjevné, že byly vytvořeny pouze za účelem naplnění

---

²⁷ KLABOUCH, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, s. 64-65. Populární právní knižovna.

²⁸ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 147. ISBN 978-80-7380-127-4.

²⁹ KLABOUCH, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, s. 64-65. Populární právní knižovna.

³⁰ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 15. ISBN 978-80-7418-189-4.

³¹ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 147. ISBN 978-80-7380-127-4.

³² VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 15. ISBN 978-80-7418-189-4.

církevní pokladny. Z bizarních překážek manželství lze zmínit například překážku ilegitimního švagrovství. To vznikalo prostou souloží mimo manželství. Ilegitimní švagrovství se počítalo do 7. stupně a v důsledku tohoto institutu v závěru nikdo nevěděl, s kým je sešvagřen.³³ Vytvoření překážek manželství bylo důsledkem nerozlučitelnosti manželství. Překážky měly za cíl vyloučit uzavření takových manželství, která by pak bylo možno rozloučit. Církev rovněž činila rozdíl mezi nejdůležitějšími překážkami, které, pokud byly překročeny, měly za následek neplatnost manželství a překážkami méně důležitými, označovanými též jako záповědi, které neměly na neplatnost manželství vliv. Záповědi činily manželství nedovoleným. Za nejdůležitější překážky manželství bylo považováno například jiné trvající manželství, nedostatečný věk, impotence, příbuzenství v přímé pokrevní linii 1. stupně. Pro méně důležité překážky bylo možné získat tzv. dispens neboli papežskou výjimku.³⁴ V praxi nebylo udělení papežské výjimky možné pouze u překážek, jejichž odstranění nebylo v lidské moci, tj. například impotence či nedostatečný věk. U všech ostatních překážek mohl papež po vlastní úvaze dispens udělit. Zpravidla však papež dispens neuděloval v případech příbuzenství v přímé linii a v linii pobočné 1. stupně, stejně tak i v případech švagrovství v linii přímé, dále v případech biskupského svěcení a zabití manžela. I v těchto konkrétních případech byl ale papež oprávněn dispens udělit. Tato dispensační pravomoc náležela pouze papežovi až do roku 1888, kdy jí byli nadáni i biskupové. Po roce 1917 byla pravomoc svěřena i farářům, avšak pouze v naléhavých případech méně závažných překážek, kdy například jednomu ze snoubenců hrozila v brzké době úmrtí.³⁵ Obecně závazné důvody pro udělování papežské výjimky nebyly kanonickým právem stanoveny. V praxi římských kurií se však postupem času ustálily určité zvyklosti. Na základě těchto zvyklostí bylo možné udělit papežskou výjimku kdykoliv, kdy to bylo „ve vyšším zájmu“. Pod pojem „vyšší zájem“ šlo podřadit například i snahu církve vyjít vstříc majetným rodinám nebo například ocenit zásluhy žadatele či jeho předků. V případě panovnických rodin bylo promíjení překážek naprostou běžností. Postupem času k dispensaci docházelo i v případech, kdy hrozilo, že žadatel uzavře civilní sňatek. Dalšími obvyklými

---

³³ KLABOUCH, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, s. 64-65. Populární právnícká knihovna.

³⁴ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 16. ISBN 978-80-7418-189-4.

³⁵ KLABOUCH, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, s. 65-66. Populární právnícká knihovna.

důvody pro dispens byl například přezrálý věk ženy, tj. nad 24 let a mnoho dalších. Široká formulace kanonických překážek manželství a možnost udělení papežských výjimek vedla k tomu, že papežskou výjimku bylo možné udělit na základě téměř jakékoliv žádosti, bylo-li církvi dobře zapláceno. Kanonické normy, týkající se manželství, však nebyly obcházeny pouze prostřednictvím udělování papežských výjimek, ale rovněž tím, že došlo k privilegování určitých skupin osob. Papež tak mohl pro určité privilegované skupiny obyvatelstva stanovovat konkrétní výjimky. Druhou stranou mince ale byla skutečnost, že papež mohl rovněž některé skupiny obyvatelstva zatížit zvláštními, jiným osobám neuloženými překážkami. Tím mohlo dojít k tomu, že ačkoliv mezi dvěma osobami, usilujícími o uzavření sňatku, nebylo známo žádných překážek, papež takové stanovil a sňatek fakticky zakázal.

Stejně tak, jak docházelo k nerespektování manželských překážek, resp. docházelo k jejich častému přehlížení a promíjení, tak princip nerozlučitelnosti manželství nebyl principem zcela obecným a i z něj existovala řada výjimek. Kanonické právo připouštělo pouze rozvod od stolu a lože. Ten v praxi znamenal zproštění manželských povinností obou manželů, a ti tak mohli mít oddělené bydlení, nicméně po formální stránce manželství nezanikalo a i nadále trvalo. V takovém případě hrála významnou roli zásada monogamie, která byla překážkou v uzavření dalšího manželství. Výjimku z nerozlučitelnosti manželství představovala tzv. rozluka. Na základě Pavlovy výsady byla umožněna rozluka manželství uzavřeného mezi nepokřtěnými manžely, a to v případech, kdy se jeden z manželů rozhodl přistoupit ke křesťanskému náboženství, a tím docházelo k ohrožení náboženského života druhého z manželů. Tato anulace manželství byla chápána jako rozluka ve prospěch víry. Rozloučit bylo možné i manželství mezi pokřtěnými manžely, a to za předpokladu, že manželství nebylo konzumováno. Konzumací manželství se chápala manželská soulož, která však obvykle byla záležitostí ryze osobní a většinou byla informace o ní známa pouze manželům samotným. Manželé tak mohli kdykoliv tvrdit, že ke konzumaci manželství nedošlo, ačkoliv skutečnost mohla být zcela v rozporu s tímto tvrzením. Těžko však mohl být kýmkoliv dokázán opak.³⁶ Takové manželství bylo rozloučeno prostřednictvím papežské výjimky, případně vstupem jedné ze stran svazku do

---

³⁶ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 16-17. ISBN 978-80-7418-189-4.

kláštera.³⁷ Obecně svátostný charakter manželství nepřipouštěl jeho rozlučitelnost, avšak v určitých případech mohlo být konzumované manželství prohlášeno za neplatné, a tím fakticky zaniklo. Neplatnost manželství nastávala například pro nedostatek konsensu některé ze stran. Tato strana se v důsledku nedostatku konsensu mohla dovolávat nedostatku formálních náležitostí nebo tvrdit, že ke konsensu došlo v důsledku omylu nebo donucení. Jedním z významných pozůstatků římského práva v této oblasti je, že manželství bylo kanonickým právem považováno za neplatné i v situacích, kdy jedna ze stran byla uvedena v omyl spočívající v uvedení nepravdivé příslušnosti k některému ze stavů druhým manželem či došlo k omylu v souvislosti s vlastností, která druhého z manželů značně individualizovala. Dalším z důvodů, kdy se jedna ze stran mohla dovolávat neplatnosti manželství, byla situace, kdy byl konsens učiněn pod pohrůžkou či násilím. Všechny tyto výjimky pak byly opět vykládány poměrně široce, což mělo za následek, že princip nerozlučitelnosti manželství nebyl zas takovou překážkou. Pokud ale jeden z manželů usiloval o vedení kanonického procesu o rozluce či neplatnosti manželství, musel být vybaven dostatkem finančních prostředků.³⁸ Kanonické právo bylo totiž zpracováno velmi podrobně a detailně, což mohlo být mnohdy spíše na škodu. V důsledku toho byly procesy, týkající se neplatnosti manželství, velmi dlouhé a finančně nákladné. K rozhodování sporů o rozvod a neplatnost manželství byly v první instanci příslušné tzv. konzistorní soudy, které sídlily v jednotlivých diecézích. Pokud jedna ze stran sporu nebyla spokojená s výsledkem řízení v prvním stupni, mohla se odvolat do Říma. Řím zároveň představoval poslední instanci v tomto řízení. Jednání u kanonických soudů měla písemnou formu a používal se zásadně latinský jazyk. Při sporech o manželství se vždy zřizoval úřad tzv. defensora matrimonii, který zastával roli veřejného obhájce manželství. Kanonický proces se řídil důkazní zákonnou teorií, která spočívala v tom, že pokud strany sporu splnily požadované předpoklady, musel soud uznat jimi tvrzenou skutečnost za pravdivou. V rámci kanonického procesu byla rovněž vytvořena celá hierarchie důkazů. Za ty nejsilnější byly považovány například souhlasná výpověď dvou svědků, proti jejichž výpovědím nebylo stranami vzneseno námitek. Mezi spíše podpůrné důkazy pak patřily veřejné listiny, které zakládaly určitou pravděpodobnost, která mohla být povýšena v jistotu. K tomu

---

³⁷ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 148. ISBN 978-80-7380-127-4.

³⁸ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 17-18. ISBN 978-80-7418-189-4.

docházelo složením tzv. doplňovací přísahy. Pokud tedy strany usilovaly například o vyslovení neplatnosti jejich manželství a měly dostatečně vzdělaného advokáta, nebylo výjimkou, že toho bylo dosahováno prostřednictvím simulovaných výpovědí. K výše uvedenému lze říci, že kanonický proces se řídil zásadou formální pravdy. Soud se při svém rozhodování řídil skutečnostmi, které strany vylíčily a nesnažil se již po skutečném stavu dopídit sám. Některé spory, týkající se prohlášení manželství za neplatné, trvaly i celá desetiletí a i s ohledem na jejich nákladnost byly významným zdrojem finančních prostředků do církevní pokladny.³⁹

Vedle výše specifikovaného kanonickým právem upraveného manželství existovaly sňatky tajné, mnohdy nazývané jako tzv. soukromé sňatky. K uzavření tajného sňatku docházelo souhlasným prohlášením snoubenců o vzájemném zaslíbení. Tímto prohlášením si snoubenci věnovali svátost manželskou sami, bez účasti kněze. K tomuto běžně docházelo za přítomnosti svědků laiků, nicméně jejich účast nebyla podmínkou. O existenci těchto sňatků rozhodovaly církevní soudy. Pokud při samotném prohlášení nebyli přítomni svědci, bylo prokazování existence, či neexistence sňatku před církevním soudem značně ztíženo. Ze zvyklosti se pak uplatňovalo pravidlo, že pokud jedna ze stran sňatek popřela a nebylo-li svědka, který by uzavření sňatku dosvědčil, neměl takový sňatek žádné právní účinky. Pokud ale bylo zjevné, že spolu tyto osoby prokazatelně žijí, nebylo možné tajný sňatek popřít. Došlo-li církevním soudem k uznání tajného sňatku, následovala povinnost tento tajný sňatek zpečetit sňatkem veřejným, tj. církevním. Pokud by tak manželé neučinili, hrozili jim přísné sankce a v krajních případech i vyloučení z církve. Tajné sňatky byly zakázány až v průběhu 16. století Tridentským koncilem.⁴⁰

S tím, jak plynul čas, měly na vývoj manželství vliv jednotlivé rozvíjející se směry jako například humanismus, renesance apod. Zcela zásadní vliv mělo pro vývoj manželství a jeho podobu období reformace. Řada zemí Evropy se v tomto období ocitla pod vlivem učení Jana Kalvína a dalších reformátorů, jejich pojetí manželství bylo zcela odlišné od jeho dosavadní podoby.⁴¹ Kalvinismus lze

---

³⁹ KLABOUCH, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, s. 68. Populární právnická knihovna.

⁴⁰ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 148. ISBN 978-80-7380-127-4.

⁴¹ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 18. ISBN 978-80-7418-189-4.

považovat ze jeden z hlavních protestantských směrů, který vznikl v průběhu reformace ve Švýcarsku.⁴² Protestantismus obecně odmítal katolické vnímání manželství jako svátosti a odmítal jakékoliv omezování manželství „jako čistě vnějšího, tělesného a společenského svazku muže a ženy“. V důsledku vlivu protestantismu došlo k formulaci skutečností, za jakých může dojít k rozloučení manželství a následnému uzavření manželství nového.

V průběhu reformace čelila katolická církev mnoha dalším kritikám, čímž byla přinucena reformovat své pojetí manželství, a došlo tak k ustanovení základních manželských zásad církve pro svou jurisdikci, avšak nejednalo se o žádné převratné zásady. Fakticky došlo pouze k tomu, že církev pouze seskupila zásady, které již po dlouhá staletí v rámci jurisdikce uplatňovala. Manželství začalo být chápáno jako jedna ze sedmi svátostí.⁴³ Za vrcholnou odpověď katolické církve na reformaci je považován Tridentský koncil, který se uskutečnil v letech 1545-1563. Tridentský koncil lze považovat za počátek vnitřní obnovy církve a zásadní událost, která vyústila v následnou protireformaci. Koncil byl zahájen papežem Pavlem III. v prosinci roku 1545, ačkoliv výzvy ke svolání koncilu se objevovaly již v roce 1518. Koncil měl celkem tři jednací období: 1545-1547, 1551-1552, 1562-1563. Do průběhu koncilu řadíme rovněž tzv. Boloňské mezidobí, které datujeme do let 1547-1548. V tomto období koncil zasedal v Boloni, avšak výsledkem Boloňského zasedání nebyl jediný dekret.⁴⁴ Na Tridentském koncilu došlo mimo jiné k opakované a ještě přísnější formulaci tradičního učení o manželství. Církev své učení, týkající se manželství, slavnostně potvrdila, ba dokonce ještě zpřísnila předpisy, které se uzavírání manželství týkaly. Po Tridentském koncilu se zásady katolické církve dlouho nezměnily a vývoj kanonického práva se v oblasti manželství na dlouhou dobu zastavil.⁴⁵ Zásadní průlom po tomto útlumu přinesl až dekret *Ne temere* vydaný v roce 1907. Byl výsledkem pochopení církve, že dále nemůže trvat na svých přísných požadavcích, jako např. požadavku přítomnosti vlastního faráře při uzavírání sňatku či odporu církve proti smíšeným manželstvím. Vliv na tento pokrok ve smýšlení církve měla

---

⁴² NEŠPOR, Z., VOJTÍŠEK, Z. Religionistická encyklopedie. 1. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2020. ISBN 978-80-7330-370-9.

⁴³ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 18. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁴⁴ NEŠPOR, Z., VOJTÍŠEK, Z. Religionistická encyklopedie [elektronický zdroj]. 1. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2020. ISBN 978-80-7330-370-9.

⁴⁵ KLABOUCH, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, s. 79-80. Populární právní knižní vydání.

zejména četná migrace obyvatelstva, mnohost náboženství a šíření svobody svědomí a vyznání, která byla čím dál častěji zaručována ústavami moderních států. Účinnost dekretu nastala 9. 4. 1908 a dekret byl závazný pro všechny křesťany napříč celým světem.⁴⁶ Závaznost dekretu pro celý svět rovněž vymazala nedostatky závaznosti výsledků Tridentského koncilu, které některé státy nedovolily vyhlásit, a tak existovaly země s tzv. tridentským právem a země s právem předtridentským.⁴⁷ Ústupky církve, které přinesl dekret *Ne temere*, spočívaly například v tom, že jím byla upravena nová forma oddavek a u uzavírání sňatku mohl nově platně asistovat farář nebo ordinář vlastní farnosti, diecéze. Tím církev ustoupila právě z výše zmiňovaného požadavku vlastního faráře. Všechna tato ustanovení do sebe zahrnul zákoník kanonické církve s názvem *Codex iuris canonici* z roku 1917.⁴⁸ Jak je již výše v kapitole s názvem *Pojem manželství a kanonické právo* uvedeno, tento *Codex* definuje pojem manželství tak, že „se jeví býti spojením muže a ženy, odpovídajícím řádu právnímu“. Za hlavní účel manželství *Codex* označuje zplození a vychování potomstva, za účel vedlejší je považována vzájemná pomoc mezi manžely a manželství je rovněž chápáno jako prostředek proti tělesnému chťiči.⁴⁹ V důsledku vývoje moderních států bylo i tento *Codex* potřeba reformovat a přizpůsobit jej okolnímu světu, a tak byl v roce 1983 vydán revidovaný *Codex iuris canonici*, který je platný dodnes. Tento kodex nepřináší žádné zásadní změny, ale spíše změny dílčí a rovněž zpřesňuje a jazykově upravuje dosavadní ustanovení týkající se manželského práva. Mezi dílčí změny, které revidovaná verze kodexu přináší, můžeme zařadit například skutečnost, že kanonickému právu nadále nepodléhají nekatolické sňatky. Již v období před revizí *Kodexu* však vznikají světské právní předpisy, které v oblasti manželského práva stále více omezují příslušnost církve. Na našem území za takový předpis považujeme například *Manželský patent Josefa II.* Tyto snahy spočívající v přesunu příslušnosti ve věcech manželských od církevních orgánů k orgánům světským vyvrcholily v roce 1811 vydáním obecného zákoníku občanského, známého pod

---

⁴⁶ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 18-19. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁴⁷ KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 79-80. Populární právnická knihovna.

⁴⁸ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 19. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁴⁹ HENNER, Kamil. *Základy práva kanonického*. V Praze: K. Henner, 1919. sv. 2, s. 213.

zkratkou ABGB. Podrobněji se na tuto problematiku zaměřím v následujících kapitolách.⁵⁰

2.3 Manželství ve středověku

Z pohledu práva lze období středověku charakterizovat jako období feudalismu a s ním úzce souvisejícího právního partikularismu, ke kterému došlo v důsledku uplatňování principu personality práva. Pro feudalismus je charakteristické členění obyvatelstva do skupin. Na pomyslném vrcholu tak stála šlechta a nezávislí měšťané a na straně opačné pak závislé obyvatelstvo, které bylo představováno sedláky, nevolníky a otroky. Pro každou skupinu obyvatelstva platily různé právní předpisy. K rozhodování sporů byly u různých skupin obyvatelstva příslušné různé soudy.

Mezi hlavní oblasti práva můžeme ve středověku zařadit právo zemské, které upravovalo zejména postavení jednotlivých příslušníků šlechtického stavu a nezávislého, resp. svobodného obyvatelstva. Toto právo rovněž upravovalo poměry státu a jednotlivých státních orgánů. Další významnou skupinou práva bylo právo městské, které zavazovalo skupinu svobodných měšťanů. V městském právu, resp. pro vznik města byl zásadní zisk tzv. městského privilegia, které město získávalo od svého zakladatele. Součástí privilegia bylo ustavení vnitřní organizace a správy. Fakticky se privilegiem městu udělovalo oprávnění k výkonu vlastní správy a soudnictví. Rovněž jím bylo vymezováno, jakým právem se mají obyvatelé města řídit. Nově vznikající města většinou přejímala právo jiného, významnějšího města, čímž docházelo k tzv. filiaci. Dalšími skupinami středověkých práv bylo například právo horní, právo pozemkově vrchnostenské a další. Jak je již z předchozích kapitol patrné, manželství a manželské právo bylo v období středověku značně ovlivněno právem kanonickým, které rovněž můžeme zařadit do skupiny významných středověkých práv. Pod taktovkou církve a kanonického práva se institut manželství nacházel až do roku 1949.

Středověk je obdobím, kdy je manželství velmi úzce spojeno s křesťanstvím.⁵¹ Manželské právo této doby bylo sice pro všechny stavy feudální společnosti totožné, nicméně nebylo aplikováno na všechny společenské skupiny

---

⁵⁰ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 20-21. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁵¹ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 115-147. ISBN 978-80-7380-127-4.

stejně. Typické je pro toto období uplatňování různých odchylek. Veškeré požadavky, stanovené na manželství kanonickým právem, byly velmi tvrdě vymáhány zejména na poddaných, naopak ty předpisy, které by mohly jakkoliv zlepšit životní podmínky poddaných, nebyly na tuto sociální skupinu uplatňovány. Hlásaná svoboda vstupu do manželství byla pro poddané pouze iluzí. Církev sama hlásala, že uzavírání manželství proti vůli vlastních rodičů je hřích. Sňatky, které by byly proti vůli rodičů uzavřeny, dokonce podléhaly majetkovým trestům.⁵²

První známý světský předpis na našem území, který se týká manželského práva, pochází z roku 992 a jedná se o Práva pražských biskupů. Práva pražských biskupů jsou krátkou písemnou zprávou, jejímž obsahem je vyjádření podpory katolické církvi v tehdejších Čechách. Vévoda Boleslav jimi za přítomnosti předáků udělil biskupovi právo „podle určení kánonů rozváděti ona manželství, o nichž by se shledalo, že byla uzavřena mezi příbuznými proti svatému zákonu, a dále také udělil mu právo, na vhodných místech stavěti kostely a právo vybírat desátky“. Práva pražských biskupů jsou tak jasným důkazem o světské podpoře křesťanského pojetí manželského práva. Mnohem významnějším světským dokumentem, který se týkal nejen manželství, jsou Dekreta Břetislavova, která jsou nejstarší známou rozsáhlejší právní památkou. Ta byla vyhlášena knížetem Břetislavem II. nad hrobem svatého Vojtěcha v Hnězdně. Jednalo se o sérii příkazů a zákazů vyslovených pravděpodobně v českém jazyce, které podporovaly křesťanské zásady a upevňovaly státní a církevní organizaci.⁵³ Součástí bylo vyhlášení základních zásad manželství, za které byly považovány monogamie a nerozlučitelnost a v ostatních otázkách, které se manželství týkají, odkázal kníže právě na kanonické právo.⁵⁴ Prvním příkazem knížete bylo, aby se dosavadní manželství, ke kterým bylo dosud obyvatelstvem přistupováno dosti otevřeně, řídila kanonickým řádem tak, aby se manžel spokojil pouze s jednou manželkou, a stejně tak manželka pouze s jedním manželem a aby k uzavírání jejich sňatku docházelo právě před církví. Jednalo světské stvrzení monogamního manželství. Druhý příkaz knížete stvrzoval nerozlučitelnost manželství. Pokud by totiž jeden z manželů opovrhl tím druhým a nechtěl již setrvávat v manželském svazku, označil kníže

---

⁵² KLABOUCH, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, s. 80. Populární právnická knihovna.

⁵³ ADAMOŤVÁ, Karolina a Ladislav SOUKUP. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 171-172. ISBN 978-80-7380-271-4.

⁵⁴ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 147. ISBN 978-80-7380-127-4.

tohoto z manželů jako rušitele manželství a přikázal, aby byl odveden do Uher. Z toho vyhnání nebylo možné se jakkoliv vykoupit. Třetí příkaz se týkal žen, které ztratily stud a porodily nemanželské dítě. Tyto ženy měly býti s odkazem na druhý příkaz rovněž vyhnány do Uher. Čtvrtý příkaz knížete umožňoval uspořádání božího soudu před církví v případech, kdy si žena stěžovala na nedostatek manželovy lásky či na týrání ze strany manžela. Pátý, šestý a sedmý příkaz se již manželství netýkaly a věnovaly se spíše úpravě jiných poměrů ve státě.⁵⁵

Všeobecně uznávanou formou uzavírání manželství bylo tedy slavnostní přivolení před církví.⁵⁶ Uzavřením manželství žena fakticky odcházela od své rodiny do rodiny manžela.⁵⁷ Jedná se o podobný rys, ke kterému docházelo v římském právu, kdy uzavřením manželství zanikalo agnátské příbuzenství s původní rodinou manželky, a ta se tak stávala agnátkou svého manžela. Vstupem do manželství se manželka rovněž dostávala pod ochranu a moc svého manžela, což bylo odrazem křesťanského pojetí manželství. Od ženy se očekávala naprostá poslušnost, oddanost a věrnost manželovi. Pokud žena jednu z těchto zásad porušila, byla stíhána velmi tvrdými postihy. V případě cizoložství mohla být manželka potrestána nejen soudem, ale dokonce svémocí manžela. Nelze ale říci, že by vstupem do manželství byla manželka manželovi vydána napospas. V případě, že by s ní manžel zacházel obzvláště hrubě, mohla dle městského práva odejít ke svým příbuzným.

Jednotlivé instituty práva manželského se týkaly převážně majetkových vztahů mezi manžely. Otázky, týkající se majetku, úzce souvisely již se samotným uzavíráním manželství, pro které byl významný institut věna. Tehdejší právní úprava rozlišovala mezi právem vdovským a právem nevěstiným. Věno nevěstino přinášela do sňatku žena. Vstupem do sňatku se nevěstino věno stalo součástí majetku manžela, který s ním tak mohl neomezeně disponovat. Kromě věna přinášela žena do manželství i základní výbavu domácnosti a své osobní věci. Vdovské věno byl institut, kterým manžel zajišťoval svou manželku pro případ smrti. Velikost tohoto věna byla odvozována od velikosti věna, které do manželství

---

⁵⁵ ADAMOVIČ, Karolína a Ladislav SOUKUP. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 19-20. ISBN 978-80-7380-271-4.

⁵⁶ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 22. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁵⁷ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 149. ISBN 978-80-7380-127-4.

přinesla manželka. V právu zemském a městském byla jeho výše upravena totožně poměrem 1 ku 2,5, což znamenalo, že vdovské věno by mělo být dvojnásobkem věna nevěstina. Věno bylo představováno nejen penězi, ale i nemovitostmi. České právo znalo ještě jeden majetkový institut, který byl označován jako tzv. jitrní dar. Jednalo se o symbolický dar, který dával manžel manželce po svatební noci. Dar byl fakticky náhradou za manželčino ztracené panenství.

Manželka neměla v manželství možnost disponovat s majetkem manžela. Majetkovou samostatnost si manželka v manželství zachovala pouze v určitých záležitostech. Samostatným rozhodováním byla nadána zejména v souvislosti s vlastním odděleným majetkem, se kterým mohla disponovat zcela nezávisle na manželovi. Rovněž byla nadána částečnou ochranou. Ta spočívala například v tom, že manželka neručila svým vlastním odděleným jměním za závazky manžela. Zemské právo rovněž poskytovalo manželce ochranu v případě vynucení určitého jednání ze strany manžela. Pokud by ji totiž manžel přinutil k jednání, které mělo za následek vzdání se či zmenšení práv, považovalo se toto jednání manželky za neplatné. Jeho neplatnosti se manželka mohla dovolat na soudě. Zaměříme-li se na postavení dětí, i ty byly v tomto období podrobeny otcově nadvládě. Způsobilost k právnímu jednání nabývalo dítě až zletilostí a do té doby za něj veškeré právní jednání činil otec. Pokud by v době otcovy smrti dítě nebylo zletilé, činil za dítě veškerá právní jednání poručník.⁵⁸

Na počátku 15. století po rozvoji husitského hnutí dochází nejen k úpadku katolické církve, ale rovněž i k úpadku vlivu církevního práva nejen na institut manželství. Vedle katolické církve se v tomto období rozvíjel vliv církve kališnické. Ačkoliv si soudy katolické církve ponechaly pravomoc ve věcech manželských, církev kališnická ustavila svou konzistoř, která rovněž vykonávala soudnictví ve věcech manželských, nicméně pouze nad příslušníky své církve.⁵⁹ Uvedené znamená, že katolická církev v tomto období nebyla výhradním orgánem, který by ve věcech manželských rozhodoval a o svou pravomoc se musela dělit.

Ačkoliv se v průběhu středověku objevily tendence, které se snažily vymanit institut manželství z agendy katolické církve, jako např. období husitské a dříve zmíněné období reformace, katolická církev tyto tendence překonala. Tradiční

---

⁵⁸ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 149-150. ISBN 978-80-7380-127-4.

⁵⁹ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 113-114. ISBN 978-80-87212-39-4.

křesťanské pojetí manželství, resp. jeho upevnění, bylo dokončeno na Tridentním koncilu, přičemž toto pojetí nebylo překonáno až do poloviny 20. století.⁶⁰ Ze středověké právní úpravy manželství je zcela jednoznačně patrný vliv římského práva, které se do právní úpravy na našem území dostávalo právě, ne však výlučně, prostřednictvím práva kanonického.⁶¹

2.4 Období vlády Marie Terezie a Josefa II.

Období vlády Marie Terezie (1740-1780) a následně jejího syna Josefa II. (1780-1790) označujeme za období osvícenského absolutismu. Jedná se o období, které přineslo zásadní změny v uspořádání českého státu. Byli to právě osvícenští panovníci, kteří usilovně pracovali na vybudování centralizovaného a všeobecného systému státní správy.⁶² Než se ale dostaneme k zásadním změnám, které přineslo období vlády Marie Terezie a Josefa II. v právu manželském, pokusím se stručně přiblížit historický vývoj, který tomuto období předcházel.

2.4.1 Historické pozadí

K moci se po bitvě na Bílé hoře, která se uskutečnila roku 1620, opět dostávají Habsburkové, kteří na území státu Koruny české nastolili absolutistický režim, jenž se povedlo smést až v revolučním roce 1848.

Absolutistické období na našem území trvalo více než 200 let. V průběhu tohoto období došlo k mnoha zásadním změnám: skončil stavovský stát a společnost již nebyla rozdělována dle své příslušnosti k určitým společenským třídám, územím země Koruny české prošla třicetiletá válka a současně bylo násilně nastoleno katolické náboženství. Naše země byly součástí habsburské velmoci, na jejíž vojenská tažení doplácely, a to jak finančně, tak územními ztrátami.

Nástup absolutismu je u nás spojen zejména s porážkou českého stavovského povstání. Porážka stavů v bitvě na Bílé hoře rozhodla o definitivním konci stavovské koncepce. Výsledek této bitvy naopak otevřel dveře ke znovunastolení moci habsburské monarchie, která se opírala především o sílu katolicismu. Rakouská vláda tak využila tohoto vítězství pro vytvoření státu s nově organizovanou správou, která vycházela z absolutistické ideje neomezené moci

---

⁶⁰ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 23 – 14. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁶¹ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 122. ISBN 978-80-7380-127-4.

⁶² Tamtéž, s. 191.

panovníka. Zavedení absolutismu na našem území lze chápat jako projev politického násilí. Jednalo se o režim, který s sebou přinesl obrovské ztráty v oblasti české kultury, k čemuž docházelo v důsledku nuceného odchodu vzdělanců, kteří nebyli katolického vyznání, do emigrace. Od svého znovuoobnovení habsburská říše znamenala pro český stát, který se stal její součástí, omezování české státnosti. Rovněž se ale jedná o období, které položilo základy kapitalistických výrobních vztahů a základy moderního právního řádu.⁶³

Absolutistická forma vlády byla právně zakotvena prostřednictvím Obnovených zřízení zemských. Pro území Českého království bylo Obnovené zřízení zemské vydáno roku 1627 a pro Moravu roku 1628. Obnovené zřízení zemské přiznávalo panovníkovi výlučnou pravomoc vytvářet nové právní normy. Panovník rovněž mohl bez souhlasu stavů udělovat tzv. obyvatelské právo, které bývalo taktéž označováno jako inkolát. Výkonný státní aparát byl zcela podřízen panovníkovi. Rekodifikace zemského práva směřovala k unifikaci a centralizaci. Dalším zásadním dokumentem, který se stal součástí a oporou uspořádání monarchie, byla tzv. Pragmatická sankce. Ta byla v platnosti až do roku 1918 a jejím prostřednictvím král Karel VI. sledoval, aby země, které jsou součástí habsburské monarchie, nerozdělitelně přešly na jeho nástupce. Pragmatickou sankcí byla fakticky deklarována nedělitelnost habsburské monarchie a rovněž byl dán pevný nástupnický řád, který stanovil, že na trůn přednostně nastupují mužští potomci z rodiny panovníka a pokud panovník neměl mužského potomka, mohla být jeho nástupníkem i žena. Bez ohledu na to, zda se jednalo o mužského či ženského potomka, řídilo se nástupnictví principem primogenitury neboli princip prvorozeného potomka.

2.4.2 Přínosy v oblasti státu a práva

Jak je již výše uvedeno, až období vlády Marie Terezie a Josefa II. přineslo rozhodující změny v oblasti uspořádání českého státu a celé habsburské monarchie. Cílem osvícenských panovníků bylo vybudovat všeobecnou a centralizovanou státní správu. Jejich inspirací byly především merkantilistické a fyziokratické představy o zdokonalení ekonomického a společenského uspořádání. Cílem osvícenských panovníků bylo vytvořit takový státní aparát, který měl z moci úřední zajišťovat blaho obyvatelstva, a panovníci byli oprávněni jeho prostřednictvím

---

⁶³ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 148-149. ISBN 978-80-87212-39-4.

zasahovat do všech oblastí společenského života, což dosud nebylo obvyklé. Do výkonu státní správy tak náležel např. výkon politické policie, duchovní záležitosti, obchodování, zdravotnictví, školství a další. Zásahy do těchto oblastí z řad státu byly nezbytným předpokladem pro rozvoj stagnující ekonomiky státu. V průběhu půlstoletí jejich vlády rovněž došlo k několika pokusům o komplexní kodifikaci občanského a trestního práva, které by bylo společné pro české a rakouské země. V oblasti práva občanského byly tyto pokusy úspěšně zakončeny až na počátku 19. století vydáním Všeobecného zákoníku občanského. V oblasti trestního práva byl v období vlády Marie Terezie vydán *Constitutio Criminalis Theresiana*, známý také jako trestní zákoník Marie Terezie. Jeho zpracování však není považováno za zdařilé. Kodifikace trestního práva rovněž vyvrcholila v období vlády Josefa II. vydáním *Constitutio criminalis Josephina*. Ten uzákonil řadu moderních principů, jako například princip zákonnosti trestního práva. Trestní zákoník Josefa II. rovněž přinesl zdokonalení v oblasti soudního řízení, které spočívalo zejména v oddělení soudnictví od státní správy, hierarchické uspořádání soudní soustavy a profesionalizaci výkonu funkce soudce.⁶⁴

Z výše uvedeného je patrné, že se období vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. dá charakterizovat jako období, které přineslo velkou spoustu reforem, které se týkaly téměř všech oblastí života. V následujících odstavcích se zaměřím na reformy, které se dotkly vývoje práva manželského, jeho vzniku a zániku.

Za první zásah státu do oblasti práva manželského, který spadá do tohoto období, lze považovat vydání nařízení Marie Terezie o zasnoubení a manželství osob nezletilých, které má svůj původ ze dne 12. 4. 1753. Dne 8. 5. 1756 vydala Marie Terezie ještě jedno nařízení, které upravovalo zasnuby a manželství vojenských důstojníků.⁶⁵ Zásadní bylo ale pro vývoj manželského práva období vlády Josefa II., které přineslo hned několik změn.

První z nich bylo vydání tolerančního patentu. Ten byl Josefem II. vydán v říjnu roku 1781 a vedle dosud prioritizovaného katolického náboženství povolil výkon víry stoupencům náboženství luteránského, kalvínského a stejně tak i přívržencům víry řeckopравoslavné konfese. Patent rovněž stanovil například drobná omezení přívržencům těchto náboženství, jako například to, že modlitebny

---

⁶⁴ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 190-205. ISBN 978-80-7380-127-4.

⁶⁵ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 24 ISBN 978-80-7418-189-4.

sloužící stoupencům těchto nekatolických vyznání nesmí mít věže a zvony a musí být jasně odlišitelné od chrámů církve katolické. Níže uvádím úryvek, kterým fakticky došlo k občanskému zrovnoprávnění stoupenců nekatolické víry s římskými katolíky. Ze strany katolické církve se však dá mluvit pouze o strpění těchto osob.

„Její císařsko-královská apoštolská milost, naše nejmilostivější dědicozemské kníže a pán, pán, přesvědčený z jedné strany z škodlivosti všeho přinucení svědomí a z druhé strany toho povážlivého užitku, jenž pro náboženství a pro země z opravdivé křesťanské tolerance povstává, dle nejvyššího pod datum 13. a receptum 26. dne měsíce října roku plynujícího prošlého reškryptu se nejmilostivěji pohnuta vynalezla, příbuzným augustánského a helvetského náboženství, jako i také nevzjednocenému řeckému privátní s jejím náboženstvím se srovnávající provozování všudy podovoliti, bez ohledu zdaliž takové kdy obyčejno a uvedeno neb neuvedeno bylo.“

Vyznavačům nekatolické víry bylo tolerančním patentem přiznáno právo nabývat majetek, provozovat řemeslo, nabývat akademické tituly a vykonávat veřejné funkce. Rovněž se mohli stát i občany měst. Toleranční patent byl zásadní změnou, která přinesla ukončení doby pronásledování a omezování jiných náboženství než náboženství římskokatolické církve. Kromě činnosti evangelických církví byly rovněž připuštěny sňatky mezi katolíky a evangelíky a o rok později byla zrušena závaznost zásnub, kterou jim přiznávalo kanonické právo.⁶⁶ Tato reforma Josefa II. se pochopitelně nesetkala s úspěchem u katolické církve a po vydání tolerančního patentu sám papež osobně navštívil Vídeň, kde vystoupil proti jakýmkoliv dalším zásahům do této oblasti ze strany státu.

Josef II. dal prostřednictvím tolerančního patentu hned na počátku své vlády jasně najevo, že nehodlá upřednostňovat církevní dogmata před zájmy státu a i přes snahu papeže zabránit dalším zásahům ze strany státu do oblastí, které dosud výlučně spadaly do agendy církve, vydal dne 16. ledna 1783 pod č. 117 Sbírky zákonů soudních manželský patent. Manželský patent znamenal přesun pravomoci v oblasti rozhodování manželských sporů na soudy státní, a tím došlo ke zrušení církevní jurisdikce v této oblasti, která na našem území trvala od 10. století.

---

⁶⁶ ADAMOVI, Karolina a Ladislav SOUKUP. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 171-172. ISBN 978-80-7380-271-4.

Základy, na nichž bylo manželské právo této doby vystavěno, zůstaly s krátkou přestávkou v platnosti až do vydání manželské novely v roce 1919. Ačkoliv patent jasně učinil krok směřující k odstranění vlivu církve v oblasti manželského práva, těsné spojení státu a církve znemožňovalo státu tohoto kroku patřičně využít. Manželský patent z roku 1783 se tak zcela neodchýlil od církevního pohledu na manželství a přinesl odchýlnou úpravu manželského práva pro příslušníky různých vyznání. Co se týče úpravy manželství katolické církve, která v tomto období pochopitelně převažovala, vycházel patent do značné míry z ustanovení práva kanonického, která pouze mírně reformoval. Například v oblasti manželských překážek došlo k recepci celého systému překážek práva kanonického, a to dokonce i těch, které vyjadřovaly dogmatické představy církve o manželství. „Změnou“, kterou stát přinesl, byla pouze skutečnost, že některé z překážek byly formulovány úžeji. Stát pak ve svém zájmu vytvořil některé překážky další, které naopak kanonické právo neznalo. Co se týče formy sňatku, ta byla ponechána, a tak byl obligatorní církevní sňatek, což vzhledem k výše uvedenému přinášelo značné problémy. Církevní oddávající často nevěděli, zda mohou požehnat sňatku, který sice neodporuje překážkám definovaným kanonickým právem, ale odporuje překážkám světským, a naopak. V oblasti problematiky zániku manželství patent přijímal dogma katolické církve spočívající v nerozlučitelnosti manželství. Manželství tak mohlo zaniknout pouze rozvodem od stolu a lože tak, jak ho upravovalo kanonické právo. Rozluka byla povolena pouze evangelíkům. Nejvýhodnější manželské právo získali Židé, a to v důsledku toho, že manželský patent z roku 1783 se židovskými manželstvími nijak nezabýval. Předpisy upravující židovská manželství byly vydány až roku 1791 a Židům jimi byla povolena rozluka dohodou stran.

V souladu s uvedeným můžeme shrnout, že úprava manželského práva, kterou přineslo období vlády Josefa II., se nacházela na půli cesty mezi nároky církve a osvícenské filozofie. Církev však tento stav striktně odmítala a kněží poměrně často odmítali oddávat. V důsledku tohoto postoje církve se v roce 1784 v rámci státní rady objevila myšlenka odklonu od obligatorního církevního sňatku k obligatornímu civilnímu sňatku, avšak poměry ve státě nebyly na takto zásadní krok připraveny.

Poslední změnou, kterou Josef II. v oblasti manželského práva přinesl, byl patent z roku 1787, kterým došlo ke zrovnoprávnění manželských a nemanželských

dětí z pohledu dědického práva. Patent rovněž přinesl novou úpravu poručenství, kterou byl odstraněn stavovský ráz tohoto institutu.⁶⁷

2.5 ABGB

Od přípravy ABGB, tj. Všeobecného občanského zákoníku, po jeho vstup v platnost uběhlo téměř celých šest desetiletí. Za úplně prvotní podnět, který byl dán k sestavení tohoto zákoníku, jsou považovány dva pamětní spisy, které pocházejí z let 1752 a 1753. Hlavní odpovědí na otázku, proč je tato kodifikace nutná, bylo především to, že měla přinést značné výhody dědičným zemím. Na základě toho a pravděpodobně s vidinou zmiňovaných výhod, sestavila Marie Terezie dvě komise, které byly později spojeny do jedné. Jednalo se o komisi kompilační a komisi revizní. Jako úkol Marie Terezie těmto komisím stanovila sestavení zákona o všeobecném soukromém právu. Hlavními referenty komisí byl Josef Azzoni a později pan Zenker. Výsledkem činnosti bylo v roce 1766 vytvoření návrhu tzv. tereziánského zákoníku, známého také pod názvem Codex Theresianus, který však nelze považovat za úspěšný kodifikační pokus, a to zejména s ohledem na to, že pro jeho rozsah a jeho silnou podobnost s římským právem nebyl schválen císařem. V roce 1774 se o sestavení obdobné kodifikace pokusil i von Horten, nicméně jeho snahu potkal stejný osud jako předchozí pokus. Po těchto neúspěšných pokusech došlo k dlouhému přerušení legislativních prací a k přerušení tohoto legislativního klidu došlo až za období vlády Josefa II. Roku 1787 vstoupil v platnost nepatrně přepracovaný von Hortenův návrh pod názvem Josefínský zákoník.⁶⁸ Zákoník měl celkem 5 částí. První dvě části sestávaly z obecných ustanovení, následující části zákoníku upravovaly zejména vztahy mezi rodiči a dětmi, postavení sirotek a marnotratníků. Kodex obsahoval i předpisy, které pocházely z roku 1781, tj. manželský patent, patent o rovnosti manželských a nemanželských dětí a předpisy upravující dědickou posloupnost.⁶⁹ Vzhledem k tomu, že tato kodifikace obsahovala pro tehdejší společnost poměrně radikální ustanovení, nedošlo k jejich přijetí ze stran společnosti, a tak nástupce Josefa II., Leopold II., povolal ke kodifikačním pracím komisi novou. Tato komise byla označována jako dvorská komise pro věci zákonodárné a v jejím čele stanul jako

---

⁶⁷ KLABOUCH, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, s. 120-121. Populární právnická knihovna.

⁶⁸ DVOŘÁK, Jan, Karel MALÝ a Karolina ADAMOVÁ. 200 let Všeobecného občanského zákoníku. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 42-43. ISBN 978-80-7357-753-7.

⁶⁹ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 27. ISBN 978-80-7418-189-4.

předseda Karl Anton von Martini. Výsledkem práce této komise byl tzv. Martiniho návrh, který vstoupil v platnost dne 1. 1. 1798 jako Západohaličský zákoník, který se uplatňoval nejprve na území Západní Haliče, přičemž později došlo k rozšíření jeho územní působnosti i na území Východní Haliče. Důvodem působnosti zákoníku právě v těchto oblastech byla jejich zaostalost a zjevná potřeba existence úpravy soukromého práva. Někde se ale můžeme setkat i s názorem, že to bylo z důvodu potřeby prověření zákoníku v praxi. Západohaličský zákoník byl rovněž základem pro novou kodifikační komisi, jejímž nejznámějším referentem se stal Franz von Zeiler. Finální podobu získal zákon, který byl výsledkem prací této komise, po celkem třech čteních, v rámci kterých bylo zohledněno pruské zemské právo a v neurčitěm rozsahu i Code Civil. Zákon byl vyhlášen dne 1. 6. 1811 a dne 1. 1. 1812 vstoupil v platnost.⁷⁰

2.5.1 Manželské právo v ABGB

Všeobecný občanský zákoník považujeme za zásadní a monumentální zákonodárné dílo. ABGB se na našem území s různými obměnami těšil účinnosti až do 1. 1. 1950, kdy vešel v účinnost zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Jak je zmíněno již dříve, téměř od počátku osvícenského absolutismu je zjevná snaha o vyloučení manželského práva z přechozí, téměř výlučné podřízenosti orgánů církve. Rakousko lze v průběhu osmnáctého a první polovině 19. století charakterizovat jako „konfesní stát orientovaný ve prospěch katolické církve“. Není tedy nic zvláštního, že v některých ustanoveních ABGB se značně projevil vliv práva kanonického. Právě to bylo i jedním z důvodů, proč se v průběhu následujících let vyskytla potřeba úpravy manželského práva. K uspokojení této potřeby měly směřovat zejména změny, kterých se úprava manželského práva v rámci ABGB dočkala v roce 1868 a ještě jedno a radikálněji v roce 1919.

Záležitosti, týkající se manželského práva, byly v rámci ABGB obsaženy v díle prvním, hlavě druhé, ustanoveních § 44-136.⁷¹ Nicméně ustanovení s touto problematikou úzce související lze nalézt již v rámci ustanovení § 40, kterým je definována rodina, a to konkrétně tak, že „rodinou se rozumějí rodičové se všemi svými potomky. Poměr mezi těmito osobami se nazývá příbuzenstvím, poměr však, který vzniká mezi jedním manželem a příbuznými druhého manžela,

---

⁷⁰ DVOŘÁK, Jan, Karel MALÝ a Karolina ADAMOVÁ. 200 let Všeobecného občanského zákoníku. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 43-44. ISBN 978-80-7357-753-7.

⁷¹ Tamtéž, s. 402.

švagrovstvím“.⁷² Jedná se o jeden ze zásadních rozdílů, kterým se liší pojetí římské rodiny a pojetí rodiny v rámci Všeobecného občanského zákoníku.⁷³ Z kapitoly s názvem Pojem manželství a římské právo je zjevné, že v rámci práva římského bylo preferováno tzv. umělé právní příbuzenství. Z výše citovaného ustanovení Všeobecného občanského zákoníku je však zjevná preference rodiny založené na pokrevním příbuzenství. Tato koncepce v Římě převládla až mnohem později. Součástí ustanovení § 40 Všeobecného občanského zákoníku je vysvětlení toho, co zákon chápe jako příbuzenství.⁷⁴ Úprava této problematiky je zcela zásadní pro navazující úpravu překážek v manželství a úpravu intestátní dědické posloupnosti.

Samotná úprava manželství, včetně charakteristiky pojmu manželství, je obsažena v § 44 a paragrafech následujících Všeobecného občanského zákoníku. Pojem manželství je zákoníkem upraven tak, že: „Rodinné poměry zakládají se smlouvou manželskou. V manželské smlouvě dvě osoby různého pohlaví projevují podle zákona svoji vůli, že budou žít v nerozlučném společenství, děti ploditi, je vychovávat i poskytovat si vzájemnou pomoc.“⁷⁵ Z definice pojmu manželství je zjevné, že rakouský ABGB se odklonil od dosavadního kanonického chápání manželství jako svátosti a nově jej vykládá jako svazek založený společenskou smlouvou, která vzniká v důsledku projevu vůle snoubenců.⁷⁶ „Tento projev vůle v určité formě stanovený je základem celého manželství. Není-li takového projevu vůle, nemůže býti ani žádného manželství.“⁷⁷ ABGB pak v ustanovení § 47 upravoval, že manželskou smlouvu může sjednat každý, komu nevádí zákonná překážka.⁷⁸ Zákonné překážky pak byly formulovány v ustanoveních následujících a po vzoru práva kanonického byly formulovány velice podrobně. Do roku 1867 byl navíc při uzavírání každého sňatku vyžadován politický konsens. Jednalo se o souhlas orgánu veřejné správy, který orgán vydal tehdy, když žadatel doložil, že je schopen uživit sebe i svou rodinu a rovněž, že je osobou fyzicky a mravně

---

⁷² Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)

⁷³ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 27-28. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁷⁴ Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 29. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁷⁷ ROUČEK, František et al. Komentář k Československému občanskému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha: V. Linhart, 1935. sv. 1, s. 370.

⁷⁸ Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)

způsobitou. V některých případech mohlo být překážkou manželství i povolání, a to proto, že například u zaměstnanců státních úřadů byl vyžadován souhlas nadřízeného. Manželství vojáků se dovoľovalo až po ukončení vojenské povinnosti, nebo pokud byl muž u odvodů uznán jako neschopen vojenské služby.⁷⁹

Z dalších ustanovení zákoníku je zjevné, že manželství bylo chápáno jako svazek dvou nerovnoprávných osob, přičemž za osobu podřízenou byla po vzoru římského práva považována žena. To bylo dáno zejména ustanovením § 91 předmětného zákoníku, které znělo následovně: „Muž je hlava rodiny. V této vlastnosti přísluší mu obzvláště právo vésti domácnost; náleží mu však také závazek, aby poskytoval manželce podle svého jmění slušnou výživu a zastupoval ji ve všech případech.“⁸⁰ Je zjevné, že pro osoby katolického vyznání nedošlo k žádným zásadním změnám, resp. nedošlo k odklonu od tradice kanonického práva, stejně tak, jako tomu bylo po přijetí manželského patentu Josefa II. Změny v tomto ohledu přinesl až konkordát z roku 1855.

Další právní úpravu, která s manželským právem úzce souvisí, obsahoval Všeobecný občanský zákoník v ustanoveních § 137-186 a byla to úprava týkající se vztahů mezi rodiči a dětmi, tj. právo rodičovské. V rámci úpravy práva rodičovského měl, stejně jako v případě práva manželského, výsadní postavení muž. Z ustanovení této části vyplývalo, že je to právě muž, který dítěti dává jméno, dále musel například souhlasit se závazky dítěte a spravoval jeho majetek. Zákoník se rovněž vrátil k nerovnoprávnému postavení manželských a nemanželských dětí.⁸¹

2.5.2 ABGB a institut zásnub

Zásnuby upravoval Všeobecný občanský zákoník v ustanovení § 45. „Zasnoubení čili zatímní slib vstoupiti v manželství, necht' byl dán nebo přijat za jakýchkoliv okolností nebo podmínek, nezpůsobuje právního závazku, ani uzavřítí manželství samo, ani plniti, co pro případ odstoupení bylo vymíněno.“ S ohledem na výklad tohoto ustanovení je zjevné, že zásnuby neměly žádné právní důsledky.⁸²

---

⁷⁹ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 29-30. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁸⁰ Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)

⁸¹ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 32. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁸² Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)

Na manželství bylo nahlíženo jako na konsensuálně uzavřenou smlouvu, přičemž samotnému aktu uzavření této smlouvy, resp. uzavření manželství předcházely určité formality. Zásnuby tak byly vnímány tak, že se snoubenci dohodli na uzavření manželské smlouvy a obsah této smlouvy společně nahlásili úřadům, aby mohly být realizovány ohlášky⁸³, které známe již z kapitoly 2.2 Manželství - vliv církve a kanonického práva.

Ohlášky upravil ABGB ve shodě s právem kanonickým v ustanoveních § 70-74. Pokud by ohlášky nebyly uskutečněny, způsobovalo by to neplatnost manželství. ABGB definoval ohlášky jako „vyhlášení budoucího manželství“. Snoubenci v rámci tohoto ohlášení museli uvést své jméno, příjmení, místo narození, svůj stav a bydliště obou snoubenců společně s připomenutím, že každý, komu je známa nějaká překážka manželství, ji má oznámit. Ohlášky musely být vykonány třikrát, a to vždy o nedělích nebo svátcích při obvyklém církevním shromáždění příslušné farnosti. Pokud bydliště snoubenců spadala do dvou různých farností, musely být ohlášky učiněny v obou z nich. Pokud by manželství nebylo uzavřeno do šesti měsíců od ohlášek, musely být ohlášky opakovány.⁸⁴

Pokud se ale podíváme do hlavy dvacáté osmé Všeobecného občanského zákoníku, zjistíme, že tato část se týká svatebních smluv. Z některých ustanovení této části pak můžeme určité důsledky zasnoubení vyvodit, a to především v oblasti manželského majetku. Jedná se například o ustanovení § 1220, ze kterého vyplývá nárok nevěsty na věno, pokud nemá vlastní jmění. V § 1231 je rodičům ženicha uložena povinnost poskytnout mu výbavu, která by měla odpovídat jmění rodiny.

Pokud se zaměříme na výše uvedené, je zjevné, že ABGB striktně rozlišoval mezi dvěma stránkami manželství, a to stránkou osobní a stránkou majetkovou. Problematika manželských smluv, spadajících pod osobní stránku manželství, byla upravena v ustanoveních § 44 a následujících ABGB. Majetková stránka manželství, upravovaná prostřednictvím smluv svatebních, byla zákoníkem zařazena do ustanovení § 1217-1266. Mezi smlouvami manželskými a smlouvami svatebními je zásadní rozdíl. Zatímco manželská smlouva byla předpokladem vzniku manželství, svatební smlouva upravovala majetkové vztahy mezi manžely za trvání manželství. Svatební smlouva se nemusela týkat celého majetku, ale

---

⁸³ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 32-33. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁸⁴ Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)

například pouze jeho části. Uzavření smlouvy svatební přecházelo uzavření smlouvy manželské. Zároveň ale mohla být uzavřena i v průběhu manželství či při jeho rozluce. Pokud byla svatební smlouva uzavírána před uzavřením sňatku, její účinnost nastala až dnem uzavření sňatku. Typickým předmětem úpravy svatebních smluv bylo např. věno, jitrní dar, úprava dědické posloupnosti apod. Shrneme-li výše uvedené, můžeme říci, že osobní práva byla navázána na smlouvu manželskou a práva věcná na smlouvu svatební.

Zásnuby mohli snoubenci kdykoliv zrušit, a to i jednostranným právním úkonem. Samotné zasnoubení nebylo právně vynutitelné, avšak jeho jednostranným zrušením jedním ze snoubenců mohla druhému z nich vzniknout škoda. Z toho důvodu byla v rámci ustanovení § 46 předmětného zákoníku stanovena odstoupivšímu snoubenci povinnost tuto škodu nahradit. Povinností strany, která nezavdala důvodnou příčinu odstoupení od zásnub, však bylo prokázat, že tuto škodu utrpěla právě v příčinné souvislosti se zrušením zásnub. Zákoník v předmětném ustanovení hovoří o důvodné příčině, avšak rozdíl mezi důvodnou a nedůvodnou příčinou již dále nespecifikuje, čímž zpřesnění a jasné vymezení tohoto ustanovení odsunul zcela na rozhodování soudů. Přičemž důkazní břemeno, že odstup od zásnub byl učiněn z důvodných příčin, náleželo snoubenci, který zasnoubení zrušil.⁸⁵

2.5.3 Překážky v manželství dle ABGB

Jak je již uvedeno výše, manželskou smlouvu mohl dle ustanovení § 47 Všeobecného občanského zákoníku sjednat každý, komu v tom nebránila zákonná překážka. Problematika zákonných překážek byla upravena v ustanovení § 48 a ustanovení následujících Všeobecného občanského zákoníku. Zákoník členil překážky do tří skupin. První skupina překážek byla označována jako tzv. nedostatek přivolení.⁸⁶ Jednalo se o situaci, kdy existoval projev vůle, který směřoval k uzavření sňatku, nicméně tento projev nebyl právně relevantní, a to např. pro nemohoucnost k přivolení nebo pro nedostatek skutečného přivolení. Nemohoucnost k přivolení spočívala v nedostatku rozumu, a to buď z důvodu

---

⁸⁵ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 33. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁸⁶ Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)

duševní nemoci nebo z důvodu nedostatku věku.⁸⁷ Ustanovení § 48 ABGB upravovalo, že „zuřiví, šílení, blbí a nedospělí nemohou učiniti platnou manželskou smlouvu“. Zákoník dále upravoval, že nezletilci či zletilci, kteří se z jakýchkoliv důvodů nemohli právně zavazovat, tj. například z důvodu, že byly, byť jen částečně, omezeni na svéprávnosti, museli mít pro potřebu uzavření sňatku souhlas otce. Pokud by otec nežil, nebo by sám nebyl způsobilý k jejich zastupování, bylo k uzavření manželství potřeba kromě prohlášení řádného zástupce ještě souhlasu soudu. ABGB však rozlišoval mezi manželskými a nemanželskými dětmi a vycházel z jejich nerovného postavení. Nemanželské děti potřebovaly pro potřeby uzavření manželství nejen souhlas svého poručníka, ale automaticky i souhlas soudu.

Shrňme-li uvedené, soud dával souhlas ke sňatku v případech, kdy dítě sice pocházelo z manželství, nicméně otec již zemřel nebo nebyl schopen souhlas udělit a rovněž uděloval souhlas se sňatkem nemanželským dětem. Za podstatná kritéria při rozhodování soudu o udělení souhlasu ke sňatku považoval ABGB ve svém ustanovení § 53 nedostatek nutných příjmů, prokázané nebo obecně známé špatné mravy a dále nakažlivé nemoci nebo vady, které byly překážkou účelu manželství.

ABGB rovněž upravoval překážky manželství, které se týkaly nedostatku skutečného přivolení. Tato úprava byla obsažena v § 55 a násl. předmětného zákoníku. „Přivolení k sňatku nemá právní moci, bylo-li vynuceno důvodnou bázni. Byla-li bázeň důvodná, dlužno posouditi podle velikosti a pravděpodobnosti nebezpečnosti a podle tělesné a duševní povahy osoby, které bylo vyhrožováno.“ Z uvedeného lze usuzovat, že ABGB kladl důraz na to, že manželství má být uzavřeno svobodně. Pokud by souhlas jednoho ze snoubenců byl učiněn pod důvodným nátlakem, pak takový souhlas neměl právní důsledky. K přivolení se taktéž nepřihlíželo v případech, kdy bylo učiněno osobou, která byla unesena. Dalším důvodem, který znamenal neplatnost manželství, byl omyl v osobě nastávajícího manžela. Všeobecný občanský zákoník obsahoval překážku těhotenství. Pokud totiž manžel po uzavření sňatku zjistil, že je jeho manželka těhotná s jiným mužem, mohl žádat, aby bylo manželství prohlášeno za neplatné.

Druhá skupina překážek, označovaná jako tzv. nedostatek mohoucnosti k účelu, byla upravena v ustanovení § 60-68 Všeobecného občanského zákoníku.

---

⁸⁷ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 33-38. ISBN 978-80-7418-189-4.

Zákoník pak upravoval například nedostatek mohoucnosti tělesné, která spočívala v „trvalé nemohoucnosti manželské konati manželskou povinností“. Aby mohla být tato nemohoucnost vyhodnocena jako překážka manželství, musela být trvalá a musela existovat již v době sjednání manželské smlouvy.⁸⁸ Z literatury té doby bylo zjevné, že například neschopnost plodit nebo otěhotnět, není za nemohoucnost považována. Dále upravoval nedostatek mohoucnosti mravní. Mravně nezpůsobilý byl z jeden manželů tehdy, pokud byl odsouzen k trestu nejtěžšího nebo těžkého žaláře. Neplatnost takového manželství se posuzovala podle dne, kdy byl nad tímto manželem vyhlášen rozsudek. Později bylo toto ustanovení zrušeno.⁸⁹ Pod právní úpravu nedostatku mohoucnosti k účelu spadala i bigamie. Ta byla upravena v ustanovení § 63 předmětného zákoníku následovně: „Muž smí býti současně oddán jen s jednou ženou a žena pouze s jedním mužem. Kdo byl již oddán a opět se chce oddati, musí po právu dokázati nastavší rozlukou, to jest úplné zrušení manželského svazku.“ Mezi další překážky manželství řadil zákoník například různost náboženství, příbuzenství a švagrovství. Rovněž manželství mezi dvěma osobami, které se spolu dopustily cizoložství, bylo považováno za neplatné.

Poslední skupinou překážek manželství byl tzv. nedostatek podstatných obřadností, aby totiž mohlo být manželství považováno za platné, musely mu předcházet ohlášky a slavnostně prohlášené přivolení. Slavnostně prohlášené přivolení muselo být v souladu s ustanovením § 75 Všeobecného občanského zákoníku učiněno před řádným duchovním správcem jednoho ze snoubenců a v přítomnosti dvou svědků. Manželství mohlo být rovněž uzavřeno v zastoupení, a to na základě zvláštní plné moci. V této plné moci muselo být obsaženo výslovné povolení zemské správy a rovněž zde musela být označena osoba, se kterou mělo být manželství uzavřeno.

Všeobecný občanský zákoník upravoval možnost prominutí překážek manželství od zemské správy z důležitých důvodů, avšak již neupravoval, které z překážek jsou prominutelné a které nikoliv.

---

⁸⁸ Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)

⁸⁹ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 33-38. ISBN 978-80-7418-189-4.

2.5.4 Práva a povinnosti manželů dle ABGB

Vstupem do manželství vznikají manželům práva a povinnosti, jejichž úprava byla obsažena v ustanovení § 89 a následujících Všeobecného zákoníku občanského. Manželská práva a povinnosti můžeme chápat jako obsah manželské smlouvy. Práva a povinnosti manželů zákoník upravoval velmi stroze. Ve svých ustanoveních rozlišoval práva a povinnosti společná pro oba manžele, práva a povinnosti, které náležely pouze manželovi a práva, resp. spíše povinnosti, které se týkaly manželky.

Mezi společná práva a povinnosti patřil závazek obou stran k manželské povinnosti, věrnosti a vzájemnému slušnému zacházení. Zvláštními manželovými právy bylo stanoveno, že muž je hlavou rodiny a přísluší mu právo vést domácnost.⁹⁰ Tomuto právu však odpovídala povinnost poskytovat manželce výživu odpovídající jeho jmění a rovněž byl povinen manželku zastupovat, a to jak soudně, tak mimosoudně. Obsahem práv a povinností manželky bylo, že manželka obdržela jméno manžela a taktéž požívala jeho právního stavu. Oproti dnešní úpravě tak nebylo možné domluvit se na společném příjmení či přijetí příjmení manželčina. Jednalo se o kogentní ustanovení. Pokud by například manžel úředně změnil své příjmení, automaticky se měnilo i příjmení manželky. Právo, ale i povinnost manželova příjmení nezanikala ani smrtí manžela či v případě rozvodu nebo rozluky. Toto právo, resp. povinnost zanikaly pouze v případech, že bylo manželství prohlášeno za neplatné. Manželka rovněž vstupem do sňatku s manželem získávala jeho státní příslušnost. Pokud byl tedy manžel cizincem, stávala se jím i manželka, a to i v případech, kdy manželka v minulosti nikdy neopustila hranice státu. Pokud došlo ke smrti manžela nebo k rozluce manželství, státní příslušnost se manželce již nevracela. Další povinností manželky bylo následovat manžela do místa jeho bydliště. Tato povinnost manželky úzce souvisela s povinností manžela toto bydliště zajistit. V praxi pak bylo problematické určit, zda manželka podléhá této povinnosti i v případech, kdy manžel společné bydlení nezajistil. V takových případech byla stěžejní judikatura.⁹¹ Z judikatury Nejvyššího soudu Československé republiky například: „O nároku manžela na manželku, by ho sledovala do společné domácnosti a vydala mu děti, lze rozhodnouti jen

---

⁹⁰ Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)

⁹¹ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 45-48. ISBN 978-80-7418-189-4.

sporem.“⁹² Další povinnost, která byla manželce Všeobecným občanským zákoníkem stanovena, byla povinnost „pomáhati, seč jest, v domácnosti a ve výdělku a, pokud toho vyžaduje domácí pořádek, sama plniti i dáti plniti opatření mužem učiněná“.⁹³ Problematika tohoto ustanovení spočívala zejména v povinnosti manželky vypomáhat manželovi ve výdělečné činnosti. Později v judikatuře i odborné literatuře převážil názor, že toto je možné po manželce požadovat pouze tehdy, pokud domácnost fakticky splývá s předmětnou výdělečnou činností. Tomu se dělo zejména v případě rolnických domácností. Pokud byl však manžel například úředníkem, nebylo spravedlivé domáhat se po manželce plnění této povinnosti.⁹⁴

2.5.5 Zrušení manželství v ABGB

Původní znění Všeobecného občanského zákoníku chápalo jako svazek, který je z vůle manželů nerozlučitelný. Jedinými způsoby, kterými bylo manželské společenství ukončeno, bylo prohlášení manželství za neplatné, rozvod manželství či jeho rozluka.

Za neplatné mohlo být manželství prohlášeno pouze soudem, a to buď z moci úřední nebo na základě návrhu jednoho z manželů. Důvodem prohlášení manželství za neplatné bylo naplnění některé z překážek k uzavření manželství, které jsou specifikovány výše.

Rozluka byla v rámci Všeobecného občanského zákoníku umožněna pouze katolíkům. Její úprava byla obsažena v rámci ustanovení § 111 ABGB a stanovila, že svazek katolických manželů může být rozloučen pouze smrtí jednoho z manželů. Právním důsledkem rozluky byl zánik veškerých povinností. Přeživší manžel mohl uzavřít manželství nové. Tento institut lze co do právních účinků přirovnat k dnešnímu rozvodu.

Posledním institutem, který je možné zařadit do této kapitoly, je rozvod od stolu a lože. Rozvod však neznamenal faktické ukončení manželství, ale pouze zánik dvou povinností, které z dosavadního manželství vyplývaly. Jednalo se o povinnost společného bydlení a povinnost tělesného styku. Manželství však nadále existovalo a rozvedení manželé tak, z důvodu překážky bigamie, nebyli oprávněni

---

⁹² Nejvyšší soud Československé republiky, R I 295/22, [Vážný 1546]

⁹³ Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)

⁹⁴ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 45-48. ISBN 978-80-7418-189-4.

uzavřít nový sňatek. Důvodem rozvodu mohli být pouze taxativně určené důvody, které byly obsaženy v ustanovení § 109 ABGB. Jednalo se například o uznání jednoho z manželů vinným z cizoložství nebo zločinu, dále se jednalo například o situaci, kdy manžel zlomyslně opustil druhého manžela nebo vedl nepořádný život, čímž byly majetek nebo dobré mravy rodiny vystaveny nebezpečí. Rovněž byl rozvod od stolu a lože povolen v případech, kdy manžel manželce ubližoval nebo jeden z manželů vykazoval trvalou tělesnou vadu, kterou se mohl druhý z manželů nakazit.⁹⁵

2.5.6 Konkordát

Jak je již dříve uvedeno, základy, na kterých bylo manželské právo vystavěno prostřednictvím manželského patentu Josefa II., a které byly dále rozvíjeny právě prostřednictvím Všeobecného občanského zákoníku, zůstaly s krátkou přestávkou v platnosti až do vydání manželské novely v roce 1919. Pod pojmem „krátká přestávka“ se skrývá uzavření konkordátu.

K uzavření konkordátu došlo v období bachovského absolutismu, konkrétně v roce 1855. Konkordát byl uzavřen mezi Rakouským císařstvím a Apoštolským stolcem a pro Rakousko byl účinný na základě jeho vyhlášení, které se uskutečnilo prostřednictvím císařského patentu č. 195/1855 Říšského zákoníku. Zásadní byl článek 10 konkordátu, který se týkal právě manželských záležitostí a tento článek byl do rakouského právního řádu transformován císařským patentem č. 185 Říšského zákoníku. Transformace článku 10 do vnitrostátní právní úpravy znamenala pro katolické občany suspendaci ustanovení Všeobecného občanského zákoníku v oblasti manželského práva a zavedení světského užívání kanonického práva. Rovněž byla opět zavedena pravomoc církevních soudů ve věcech manželských ve světské oblasti.⁹⁶ Teoreticky se tak jednalo o obrovský krok nazpět, a to až před období vlády Josefa II., avšak fakticky tomu tak nebylo. Konkordát se totiž nijak nedotkl požadovaných politických konsensů a administrativního povolování či zakazování manželství ze strany státu.

Dobu po pádu Bachova absolutismu lze charakterizovat jako období prvních pokusů o změnu manželského práva. Cílem těchto pokusů bylo zejména změnit právě konkordátní režim, avšak bohužel žádný z těchto pokusů nebyl vyslyšen. Po

---

⁹⁵ Tamtéž, s. 48-50.

⁹⁶ DVOŘÁK, Jan, Karel MALÝ a Karolina ADAMOVÁ. 200 let Všeobecného občanského zákoníku. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 405. ISBN 978-80-7357-753-7.

rakousko-uherském vyrovnání odstartovala druhá etapa pokusů o změnu manželského práva. Zásadní byly v tomto období stále se rozšiřující všeobecná práva občanů. Na počátku roku 1868 došlo k odstranění nutnosti politického konsensu k uzavření sňatku, dalším významným posunem byly tzv. květnové zákony z roku 1868. První z nich, který byl vydán pod č. 47 říšské sbírky, obnovoval platnost ABGB pro katolíky. Celá situace vyvrcholila v roce 1870, kdy rakouský císař jednostranně vypověděl konkordát. Manželské právo této doby prakticky odpovídalo manželskému právu z dob manželského patentu Josefa II., ačkoliv se po roce 1870 objevovaly další snahy, které by vedly ke změně manželského práva, přerušilo je vypuknutí první světové války. Přesto však v průběhu války došlo k částečné novelizaci ABGB ve věcech manželských, a to zejména v oblasti týkající se vzájemného vztahu rodičů a dětí, alimentálních práv dětí, osvojování a institutu poručenství.⁹⁷

3 Vznik a zánik manželství po vzniku ČSR

3.1 Historické souvislosti

Po první světové válce došlo k rozpadu rakousko-uherské monarchie a v podvečer 28. října 1918 Národní výbor, jakožto nejvyšší zákonodárný orgán, schválil dle návrhu Aloise Rašína zákon č. 11/1918 Sbírky zákonů a nařízení o zřízení samostatného československého státu.⁹⁸ Součástí preambule tohoto zákona bylo obsaženo konstatování, že „samostatný stát československý vstoupil v život“.⁹⁹

Tento zákon je rovněž nazýván jako tzv. recepční norma. Ačkoliv by se tak mohlo zdát, tyto skutečnosti neznamenalý zásadní proměnu právního systému, ba naopak. Prostřednictvím recepční normy došlo k recepci, tj. převzetí již existujícího rakouského a uherského právního řádu. Cílem recepce rakouského práva bylo zejména zajištění kontinuity práva. Recepční norma s sebou však přinesla právní dualismus, který spočíval v tom, že pro oblast Slovenska a Podkarpatské Rusi bylo recipováno právo uherské a pro zbylé území právo rakouské. Po celou dobu

---

⁹⁷ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 51 – 57. ISBN 978-80-7418-189-4.

⁹⁸ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 319. ISBN 978-80-87212-39-4.

⁹⁹ Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého.

existence první republiky platil na našem území bývalý rakouský občanský zákoník, který byl ale označován za československý obecný zákoník občanský.¹⁰⁰

3.2 Manželská novela alias rozlukový zákon

Významnou informací pro oblast rodinného práva je nepochybně skutečnost, že jako první tisk na zasedání Československého Národního shromáždění, které se uskutečnilo dne 19. 11. 1918, byl předložen návrh doktora Boučka a dalších poslanců, který podněcoval vznik zákona, prostřednictvím kterého dojde ke změnám některých ustanovení manželského práva, která obsahoval občanský zákoník. Postupem času se ukázalo, že nástin těchto změn v manželském právu byl pro vývoj rodinného práva za období první republiky nejzásadnější novelou. Jednalo se o tisk, který obsahoval pouhých šest paragrafů. První z nich charakterizoval manželství jako občanskou smlouvu a bylo ponecháno zcela na vůli manželů, jakou formou manželství uzavřou. Tím došlo ke zrovnoprávnění občanských a církevních sňatků. Druhý paragraf zcela zrušil překážky manželství, které dosud poskytovalo kanonické právo. Rovněž bylo ustoupeno od principu nerozlučitelnosti manželství, přičemž důvody, za jakých bude možné manželství rozloučit, měly být shodné bez ohledu na náboženství manželů. Manželství, k jejichž rozvodu došlo před účinností tohoto zákona, měla být na návrh některého z manželů rozloučena soudně. Zákon však předpokládal účinnost pouze pro území Česka.

Předmětný návrh doktora Boučka byl v průběhu legislativního procesu pozměněn a výsledkem byla zpráva právního výboru, v rámci které byl představen návrh zákona na reformu manželského práva. Předmětem návrhu byla osnova zákona, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželských. Zákon nakonec vyšel pod označením č. 320/1919 Sb. a je rovněž znám jako rozlukový zákon nebo také manželská novela.

Zákon obsahoval pouhých 32 paragrafů, nicméně i tak byl oproti původnímu velmi jednoduchému návrhu doktora Boučka velmi precizně propracován.¹⁰¹ Prvních sedm ustanovení tohoto zákona se věnovalo problematice

---

¹⁰⁰ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 58. ISBN 978-80-7418-189-4.

¹⁰¹ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 58-69. ISBN 978-80-7418-189-4.

tzv. vyhlášek. „K platnosti manželství se vyhledávají vyhlášky a slavnostně učiněné přivolení k manželství, a to buď občanské, buď církevní.“ Ustanovením § 1 rozlukového zákona byla stanovena povinnost vyhlášek a nezbytnost slavnostního projevu vůle. Institut vyhlášek byl obdobný jako institut ohlášek. Z ustanovení § 2 předmětného zákona bylo patrné, že vyhlášky jsou oznámením manželství. Součástí ustanovení byl rovněž výčet náležitostí, které je v rámci vyhlášek nutné uvést. Ustanovení § 3-7 rozlukového zákona dále blíže rozebírala různá specifika vyhlášek jako např. to, že je činí okresní či obecní úřad. Místní příslušnost úřadu byla dána bydlištěm snoubenců a pokud nastala situace, že snoubenci měli odlišné bydliště, pak musely být vyhlášky realizovány u obou místně příslušných úřadů. Rozlukovým zákonem byla stanovena povinnost vyhlášky veřejně vyvěsit na úřední desce. Zároveň byla stanovena desetidenní lhůta a slavnostní prohlášení o vstupu do manželství bylo možné učinit až po jejím uplynutí. Stejně jako v případě ohlášek pak platilo, že pokud snoubenci neuzavřeli manželství do šesti měsíců od vyhlášek, musely být opakovány. Výše zmíněnou lhůtu bylo za určitých podmínek, které stanovoval § 7 rozlukového zákona, možné zkrátit či prominout.

Zásadnější změny přinesly paragrafy 8-12 rozlukového zákona, které se věnovaly formě uzavírání sňatku a tomu, jak je to skutečně s volbou mezi sňatkem občanským a církevním. Ustanovením § 8 bylo stanoveno, že „přivolení k manželství se prohlašuje před přednostou politického úřadu okresního (obecního) nebo jeho zástupcem (na Slovensku před matrikářem), u přítomnosti dvou svědků a přísežného zapisovatele. Příslušný jest úřad, který vyhlásil manželství. Před úřadem místně nepřislušným lze přivolení prohlásiti jen ke zmocnění úřadu místně příslušného“. Paragrafem 12 snoubencům výslovně povoloval uzavřít sňatek církevní, avšak pouze tehdy, pokud již uzavřeli sňatek občanský. Opačnou možnost, tj. prvotní uzavření sňatku církevního a až následně sňatku občanského, rozlukový zákon neřešil. Později ale bylo stanoveno, že pokud byl jako první vykonán církevní sňatek, není potřeba uzavření sňatku opakovat formou občanskou.

Za další změny zásadního charakteru lze považovat ustanovení věnující se rozluce, jakožto definitivnímu právnímu zániku manželství a po které je zákon často nazýván. Úprava rozluky byla obsažena v ustanovení § 13 a násl. rozlukového

zákona.¹⁰² Důvod přijetí, ba dokonce nezbytnost přijetí této úpravy, vysvětlovala důvodová zpráva rozlukového zákona. Zákonodárce v rámci důvodové zprávy odkazoval na to, že úprava rozluky zlepší veřejnou mravnost a rovněž vyhoví velkému množství nešťastných spoluobčanů a ochrání nevinné děti, které by jinak musely být součástí nešťastných manželství.¹⁰³ Právě v ustanovení § 13 byl zpracován uzavřený výčet důvodů, po jejichž naplnění mohlo dojít k rozluce manželství. Mezi ty řadíme cizoložství, právoplatné odsouzení manžela do žaláře na nejméně tři léta, nebo i na dobu kratší, nicméně to platilo pouze v případech, kdy se jednalo o trestný čin vyšlý z pohnutek, nebo spáchaný za okolností, které svědčily o zvrhlé povaze. Dalším důvodem ve výčtu bylo zlomyslné opuštění manžela, přičemž rozlučka mohla být realizována, pokud se opustivší manžel nevrátil do šesti měsíců od soudního vyzvání. Dále nakládal-li jeden z manželů s druhým víckrát zle, ubližoval-li mu těžce nebo ho opětovně urážel na cti. Důvodem rozluky mohlo být rovněž to, vedl-li manžel trvale zhýralý život nebo trpěl-li trvalou nebo periodicky probíhající duševní chorobou, která trvala tři léta. Zákonodárce rovněž zařadil možnost rozluky, pokud manžel trpěl těžkou vrozenou nebo získanou duševní degradací, pod tímto pojmem byla zahrnuta těžká hysterie, pijáctví nebo nadužívání nervových jedů, které trvalo alespoň dva roky. Posledními důvody, které zákon upravoval, byla padoucnice trvající alespoň rok s nejméně šesti záchvaty v roce nebo s přidruženou duševní chorobou, hluboký rozvrat manželství, pro který nebylo po manželích možné spravedlivě požadovat, aby setrvali v manželském společenství a pro nepřekonatelný odpor. V případě rozluky z důvodu hlubokého rozvratu manželství nebylo možné vyhovět žalobě, kterou podal manžel, jenž byl převážně vinen tím, že hluboký rozvrat zapříčinil. Rozlučka manželství pro nepřekonatelný odpor byla realizovatelná pouze tehdy, připojil-li se k žádosti i druhý manžel, třebaže dodatečně. Zákon rovněž v tomto případě doporučoval opakovaný rozvod od stolu a lože a až pokud ani tento postup nepomohl, bylo teprve možné aplikovat rozluky. Paragraf 14 rozlukového zákona se věnoval promlčecím lhůtám.

---

¹⁰² Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

¹⁰³ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 58-69. ISBN 978-80-7418-189-4.

Úprava, obsažená v ustanoveních § 15-17, se věnovala přeměnám rozvodu v rozluku.¹⁰⁴ Cílem těchto ustanovení, který vyplývá z důvodové zprávy, bylo především zamezit tomu, aby využitím rozvodu došlo v praxi k rozluce dohodou manželů. Dalším důvodem ale byla i snaha ušetřit stranám dvojí probírání stejných a intimních záležitostí, dvojí soudní náklady a rovněž snaha zamezit přetížení soudů. Přeměna rozvodu v rozluku byla tedy umožněna pouze v případech, kdy bylo manželství již soudně rozvedeno. Žádat o rozluku mohl kterýkoliv z manželů a žádalo se pro nepřekonatelný odpor. Zákon rovněž pro tyto případy stanovil lhůtu, dokdy od rozvodu mohlo být žádáno o rozluku a která musela být striktně dodržována. V případě manželství uzavřených před účinností rozlukového zákona činila tato lhůta 6 měsíců. Pro manželství uzavřená po účinnosti rozlukového zákona činila lhůta 1 rok.

Pro potřebu přeměny rozvodu v rozluku rozeznával zákon celkem tři skupiny manželství. První skupinou byla manželství, která byla soudem rozvedena již před vydáním manželské novely. V případě těchto manželství totiž neexistovala obava, že by rozvodu bylo zneužíváno k obcházení zákona. Nikdo totiž pochopitelně nemohl plánovat obcházení zákona, který ještě neexistoval. Druhou skupinou manželství, u kterých byla přeměna rozvodu v rozluku možná, byla manželství rozvedená dobrovolně. Nezáleželo na tom, zda k uzavření manželství došlo před, anebo po účinnosti rozlukového zákona. Třetí skupinou manželství, které zákon rozlišoval, byla manželství rozvedená dle ustanovení § 107-109 ABGB, tj. rozvod bez srozumění a pro tuto skupinu se užíval § 17 rozlukového zákona. Rozhodování o rozluce těchto manželství tak probíhalo v rámci nesporného řízení, přičemž soudce měl k dispozici veškeré podklady, které byly známy i v rámci řízení o rozvodu. V případě, že soudce uznal za vhodné, mohl dokonce nařídit ústní jednání. Pokud ale byla zjištěna rozvodového řízení dostačující pro rozluku manželství, rozhodl soudce usnesením.

Poslední ustanovení rozlukového zákona, které zmíním, je ustanovení § 25, které obsahovalo derogační ustanovení. Toto ustanovení rušilo některé dosud platné překážky manželství, zejména ty, které vycházely z práva kanonického, jako např. zákaz sňatku kvůli cizoložství. Co však rozlukový zákon ponechal v platnosti, bylo

---

¹⁰⁴ Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

ustanovení o možnosti prominutí některých překážek manželství, přičemž toto ustanovení nijak blíže nezpřísňoval.

Původní představa zákonodárce, že zákon nebude dopadat na území Slovenska, nebyla naplněna. Avšak tato skutečnost neznamenal, že by snad došlo ke sjednocení právní úpravy manželství, ba naopak byla nastolena disproporce této právní úpravy, což v praxi znamenalo to, že pro Slovensko a Podkarpatskou Rus platila pouze ustanovení § 1-12 rozlukového zákona a dále pak ustanovení § 25, které rušilo některá ustanovení uherského práva. Dopad rozlukového zákona byl tak na území Slovenska a Podkarpatské Rusi pouze částečný.

Rozlukový zákon byl pravděpodobně nejzásadnější právní úpravou, týkající se vývoje rodinného práva na našem území v období první republiky, tj. v letech 1918-1938. Jedná se o právní předpis, který s sebou přinesl laicizaci práva, nicméně přinesl i mnohé negativní dopady, kterými byla zejména výše zmiňovaná disproporce a nejednotnost právní úpravy pro celé území Československé republiky.

K provedení rozlukového zákona bylo dne 27. 6. 1919 vydáno vládní nařízení. To obsahovalo celkem pět článků, které měly v zásadě zpřesnit výklad některých ustanovení rozlukového zákona. První článek nařízení se věnoval například jednomu z taxativně vyčtených důvodů rozluky, konkrétně zlomyslnému opuštění manžela. Článek upřesňoval, kdo je oprávněn podat návrh na výzvu k návratu manžela, důvody tohoto návrhu, způsoby zveřejnění výzvy atd. Rovněž byla zpřesněna ustanovení týkající se přeměny rozvodu na rozluku.¹⁰⁵

Co se týče dalších změn v oblasti rodinného práva, pak mělo zásadní vliv to, že již od roku 1920 byly aktivně zahájeny práce na ucelené rekodifikaci občanského práva, za jehož součást je rodinné právo považováno. Tomuto pokusu o ucelenou rekodifikaci se budu věnovat v následující kapitole. Právě chystaná rekodifikace byla důvodem, proč zákonodárce do rodinně právních vztahů zasahoval pouze tehdy, bylo-li to nutné. Za nutné pak před chystanou kodifikací považoval zákonodárce tři záležitosti. První z nich byl zákon o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, druhým byl zákon o osvojení a posledním zákon na ochranu osob oprávněných požadovat výživu nebo zaopatření, který byl znám spíše

---

¹⁰⁵ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 58-69. ISBN 978-80-7418-189-4.

pod označením alimentární zákon. Ty se ale právní úpravy vzniku a zániku manželství přímo nedotýkají, a proto jsou zmíněny pouze okrajově.

3.3 Přípravovaná rekodifikace rodinného práva

Potřeba rekodifikace byla vyvolána především recepcí rakouského a uherského práva, čímž byl na našem území nastolen tzv. právní dualismus. Právě potřeba nahradit právní dualismus systémem jednotného práva později vyústil ve více než patnáct let rekodifikačních prací. Naléhavá potřeba sjednotit občanské právo na celém území Československé republiky však znamenala zákonodárnou práci obrovského rozsahu, která byla v podmínkách začátků tehdejší Československé republiky nemyslitelná. Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 bylo nutné nejprve odstranit důsledky 1. světové války a vyřešit s ní související hospodářské a sociální problémy, a tak Ministerstvo spravedlnosti připravilo český překlad Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811, jehož znění doplnilo o novely té doby a rozhodlo se navrhnout, aby platnost tohoto zákona nastala pro celé území republiky. Návrh byl nejprve předložen profesorům občanského práva, konkrétně dr. Krčmářovi a dr. Svobodovi, kteří vůči návrhu zaujali striktně odmítavý postoj. Vyslovili rovněž myšlenku, že pouhý překlad ABGB a jeho doplnění o mezitím vydané novely nemůže vyhovovat potřebám nově vzniklého státu a doporučili mnohem rozsáhlejší revizi původního Všeobecného občanského zákoníku, která by byla realizována na základě směrnic vytvořených komisí složenou z teoretiků občanského práva a praktikujících právníků. Ministerstvo spravedlnosti návrh odborníků respektovalo, a došlo tak k sestavení předmětné komise, která se scházela na poradách v průběhu celého roku 1920. Na jedné z porad této komise byla stanovena osnova postupu chystaných revizních prací. Revize měla být na základě této osnovy svěřena čtyřem subkomitétům, nakonec ale bylo rozhodnuto, že práce na vytvoření nového, resp. revidovaného občanského zákoníku budou svěřeny do rukou celkem pěti subkomitétům. Každému subkomitétu pak připadlo projednat určitá ustanovení původního ABGB. Revizní práce však nepostupovaly tak rychle, jak se původně očekávalo. Subkomitáty zahájily činnost již roku 1920, přičemž první dva z nich svůj úkol dokončily již v průběhu roku 1921. Zbylé tři subkomitáty pak v revizních pracích pokračovaly až do roku 1923. Návrh pro revizi rodinného práva byl publikován v roce 1924. Uveřejněním výsledků činnosti subkomitétů se strhla veřejná diskuze

bohatá na připomínky a opravné návrhy. Právě zveřejnění těchto prací bylo považováno za zakončení první etapy revizních prací.

Předmětem další činnosti byla nutnost „slepit“ výsledky prací jednotlivých subkomitétů v jednotný celek. Tento úkol byl svěřen do rukou tzv. superrevizní komise. Členy superrevizní komise se pak stali jednotliví referenti původních subkomisí. Za slovenskou stranu byli do superrevizní komise jmenováni dr. Záturecký a dr. Karona. Vedením prací v komisi byl pověřen přednosta Ministerstva spravedlnosti, pan Hartman a jeho zástupcem byl jmenován dr. Voska. Dále v rámci komise vystupovali pan Schrotz a prof. Rouček. Účast slovenských zástupců v komisi se v průběhu času ukázala jako problematická, a tak byli slovenští zástupci z účasti v komisi vyloučeni. Tato komise zahájila svou činnost dne 15. 2. 1926. Finální podoba osnovy československého občanského zákoníku byla zveřejněna roku 1931. V rámci prvního oddílu mělo být upraveno právo rodinné. Tento oddíl se nazýval Osoby a právo rodinné, nicméně samotné právo rodinné bylo v rámci oddílu upraveno až hlavou druhou až pátou. Druhá hlava se zabývala právě manželstvím a hlava třetí právními poměry ve vztahu rodič – dítě. Čtvrtá hlava se týkala osvojení a pátá poručenství, opatrovnictví a podpory.

Návrh občanského zákoníku z roku 1931 sice přinesl pro manželské a rodinné právo některé základní principy, jako například obligatorní civilní sňatek, odstranění nadbytečných překážek manželství, ale o jeho podobě se od počátku vedly vášnivé diskuze. Za hlavní důvody, které následně vyústily v neúspěch tohoto kodifikačního pokusu, lze považovat zejména právní dualismus, zastaralost názorů na manželství a rodinu, konzervativnost a mnohé další. Sama důvodová zpráva předmětného návrhu připouštěla nedostatky návrhu spočívající v absenci podstatných částí rodinného práva. Přes všechny problémy, které návrh občanského zákoníku obsahoval, došlo k jeho projednání ve výborech a komisích Národního shromáždění. V rámci sněmovny pak byla o návrhu předmětného zákona provedena běžná rozprava a následně byl návrh přesunut ústavněprávním výborům. Výbory pak projednáním návrhu pověřily pětičlenný subkomitét, který zahájil svá jednání 29. 9. 1937 a s krátkými přestávkami jednal až do července roku 1938, kdy práce přerušil Mnichovský diktát. Práce na návrhu tohoto zákona tak nebyly dokončeny a veškeré mnohaleté úsilí bylo zmařeno německou okupací.¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 79-93.

3.4 Rodinné právo v období Protektorátu Čechy a Morava

Zásadní změny s sebou nejen ve vývoji rodinného práva přinesla noc ze 14. na 15. března roku 1939. V průběhu této noci a celého následujícího dne bylo území Čech a Moravy obsazeno německou armádou. Toto jednání německé armády znamenalo agresivní okupaci, jejímž cílem bylo obsazení česko-moravského území, které mělo za následek rozšíření území tzv. třetí říše. Pro německou stranu tento krok znamenal zisk kontroly nad strategicky významným místem, kterým Německo splnilo veškeré předpoklady pro zahájení připravované války a pro její následnou expanzi směrem na východ. Adolf Hitler jakožto vůdce německé strany své jednání formálně „legalizoval“ prostřednictvím vynuceného souhlasu tehdejšího prezidenta Česko-Slovenské republiky Emila Háchy. Emil Hácha tento dokument neurčitěho charakteru podepsal v domnění, že se jedná o výměnu části území za záchranu české národní existence. Hitler následně výnosem ze dne 16. 3. 1939 na obsazeném území zřídil Protektorát Čechy a Morava. Tento výnos, resp. tato norma byla otištěna ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 75/1939 Sb., přičemž v jejím důsledku přestaly být akceptovány jakékoliv dosud relevantní státní orgány. K provedení výše uvedené normy bylo v Berlíně u tehdejšího Ministerstva vnitra zřízeno tzv. Ústřední místo, se kterým musely říšské úřady konzultovat všechna ustanovení týkající se protektorátu.¹⁰⁷ Zřízení Protektorátu Čechy a Morava fakticky znamenalo ztrátu všech do té doby existujících demokratických svobod. Obyvatelstvo bylo rozděleno do třech základních skupin. První skupinou byli němečtí říšští občané, kteří byli plně svobodní. Druhou skupinou bylo české obyvatelstvo, kterému bylo uděleno protektorátní občanství a třetí skupina byla představována obyvatelstvem bezprávným, tj. židovští a romští obyvatelé. Toto dělení obyvatelstva pak logicky znamenalo rozsáhlé změny ve všech dosud platných předpisech včetně práva rodinného.

Zásadním zásahem v oblasti rodinného práva byl již samotný Výnos z 16. 3. 1939.¹⁰⁸ Výnos v čl. II odst. 1 obsahoval následující ustanovení: „Obyvatelé Protektorátu, kteří jsou příslušníky německého národa, stávají se německými státními příslušníky a podle ustanovení zákona z 15. září 1935 (Říšský zák. I., str. 1146) o říšských občanech říšskými občany. Pro ně platí tudíž také ustanovení na

---

¹⁰⁷ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 446-447. ISBN 978-80-87212-39-4.

¹⁰⁸ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 94-95. ISBN 978-80-7418-189-4.

ochranu německé krve a německé cti. Podléhají německé soudní pravomoci.“¹⁰⁹ Jak již ze znění ustanovení vyplývá, všichni obyvatelé protektorátu se stali německými státními příslušníky, kteří se v oblasti práv osobních a práva rodinného mají řídit právem německým a dále podléhají německé soudní pravomoci. K provedení zmiňovaného výnosu bylo 20. července 1939 vydáno nařízení, jehož účinnost byla stanovena na 1. srpna téhož roku a kterým bylo potvrzeno výše uvedené. Toto nařízení ale věnovalo speciální odstavec otázkám sňatku a rozvodu.¹¹⁰ „Pro formu sňatku v Protektorátu Čechy a Morava platí, je-li muž německým státním příslušníkem, německé právo (§§ 15 až 19, 21 manželského zákona ze dne 6. července 1938 – Říš. Zák. I, str. 807). Manželství je uzavřeno jen, došlo-li k sňatku před německým stavovským úředníkem.“ Následující paragraf nařízení stanovil, že pokud má být podle citovaného nařízení použito německé manželské právo, platí v protektorátu jako den počátku účinnosti nařízení o zavedení německého manželského práva v sudetských územích ze dne 22. 12. 1938 (Říš. Zák. I, str. 1987) a ustanovení uvedených v jeho § 1 na místě 1. ledna 1939 16. března 1939. V ostatních případech nastupuje při použití nařízení ze dne 22. 12. 1938 na místo dne 30. června 1939 (§§ 23, 28) 31. ledna 1940, místo 31. prosince 1939 (§§ 19, odst. 2, 25, 28), 31. července 1940 a místo 1. září 1938 (§ 19, odst. 3) 1. března 1939. Ustanovení následující předmětného nařízení se týkala především osobního stavu. Například osvědčování osobního stavu německých státních příslušníků náleželo německému stavovskému úředníkov, který rovněž vedl tzv. knihu rodin, knihu narození a knihu úmrtí. Význam knihy rodin spočíval v osvědčování manželství uzavřených před německým stavovským úředníkem. Nařízení rovněž upravovalo, že některé předpisy, konkrétně zákon o osobním stavu ze dne 3. 11. 1937 a nařízení k provedení zákona o osobním stavu ze dne 19. 5. 1938 je nutné používat pouze s ohledem na zvláštní ustanovení obsažená v §§ 7-17, kterými bylo stanoveno, že místo sedmého oddílu zákona a nařízení nastoupily předpisy, které obsahovaly 4 zásadní pravidla, a to: „1. Obvod vrchního zemského rady tvořil obvod stavovského úřadu. Vrchní zemský rada mohl svůj obvod rozdělit ve více obvodů stavovských úřadů. 2. Stavovský úředník byl ustanovován vrchním zemským radou. 3. Náklady správy stavovských úřadů měly být hrazeny Říší. Poplatky a pořádkové pokuty měly plynout do pokladny Říše. 4. Služební dozor na

---

¹⁰⁹ Výnos č. 75/1939 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2023-3-22]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

¹¹⁰ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s.94-95. ISBN 978-80-7418-189-4.

stavovské úředníky vykonávaly nižší správní úřady, vyšší správní úřady a říšský ministr vnitra. Nařízení v neposlední řadě stanovilo změnu rozhodných dnů k provedení zákona o osobním stavu.¹¹¹

Výraznější zásah do rodinného práva této doby přinesla recepce norimberských zákonů. Původním úkolem těchto rasistických předpisů bylo nejprve zajistit nacistům veškerý majetek, který do té doby náležel židovskému obyvatelstvu. Postupem času však tyto normy začaly zasahovat do osobního statusu a důstojnosti židovského obyvatelstva. Jednou z takových norem bylo nařízení č. 136/1940 Sb. Toto nařízení jasně vymezovalo okruh osob, na které se vztahuje a značně tyto osoby omezovalo.¹¹² Okruh osob, na které toto nařízení dopadalo, byl vymezen hned v prvním paragrafu, a to následovně: „Žid ve smyslu tohoto nařízení jest: a) kdo pochází od nejméně tří podle rasy úplně židovských prarodičů. Za úplně židovského se považuje prarodič bez dalších předpokladů, jestliže přísluší nebo příslušel k židovské náboženské společnosti; b) za žida se též považuje úplně židovský míšenec, pocházející od dvou židovských prarodičů, 1. který dne 16. září 1935 náležel k židovské náboženské společnosti nebo po tomto dni do ní jest přijat, 2. který dne 16. září 1935 byl v manželství se židem nebo s ním po tomto dni do manželství vstoupí, 3. který pochází z manželství se židem [písm. a)] uzavřeného po dni 17. září 1935, 4. kdo pochází z nemanželského styku se židem [písm. a)] a byl narozen jako nemanželský po dni 31. července 1936.“¹¹³

Za další změnu, kterou toto temné prostředí přineslo, lze považovat vládní nařízení ze dne 26. června roku 1941, které se týkalo příslušnosti biskupů římskokatolické církve při oddavkách. Ve sbírce bylo toto nařízení vydáno pod číslem 292 a fakticky ho lze považovat za novelizaci, resp. změnu manželské novely. Prostřednictvím tohoto nařízení bylo umožněno, aby oddavky, ke kterým byl příslušný farář římskokatolické církve, mohl vykonat biskup této církve. Nicméně toto nařízení se nedočkalo žádných praktických důsledků.

Dalším nařízením, které na rozdíl od předchozího zmíněného praktické důsledky mělo, bylo nařízení o provedení a doplnění manželského zákona a o sjednocení mezinárodního práva rodinného. Toto nařízení bylo vydáno dne 25. října

---

¹¹¹ Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1939, 1 (1-12), s. 658-659.

¹¹² VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 95-96. ISBN 978-80-7418-189-4.

¹¹³ Vládní nařízení č. 136/1940 Sb., o právním postavení židů ve veřejném životě. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2023-3-22]. ISSN 2336-517X.

1941 a jeho účinnost nastala 1. 11. 1941. Účinností tohoto nařízení došlo k zásadním změnám v právním řádu, který byl platný v Protektorátu Čechy a Morava. Toto nařízení bylo rozděleno do pěti základních částí. První část se věnovala, resp. ustavovala neplatnost manželství v případech, kdy byla porušena forma uzavírání manželství v protektorátu. Druhá část se věnovala nám již dobře známé přeměně rozvodu na rozluku, přičemž toto ustanovení se mohlo vztáhnout i na protektorátní občany, nicméně pouze v případech, že byli rozvedenými manžely německých příslušníků. Nejzásadnější částí tohoto předpisu byla část třetí, která do protektorátního práva zavedla ustanovení mezinárodního práva rodinného. Konkrétně se jednalo o ustanovení obsažená v rámci uvozovacího zákona k německému občanskému zákoníku. Čtvrtá část nařízení fakticky unifikovala předpisy týkající se příslušnosti ve věcech manželství a pátá a poslední část upravovala uznávání cizích soudních rozhodnutí. Nařízení se pochopitelně dále věnovalo další problematice, která s institutem manželství a obecně s rodinným právem úzce souvisela. Veškerá tato problematika byla v rámci nařízení posuzována podle osobního statutu manžela nebo manželky.

Za legislativní vyvrcholení tohoto období lze považovat nařízení č. 85/1942 Sb., ze dne 7. 3. 1942, kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích. Jednalo se o jedno z mnoha nařízení, které bylo vydáno, aby doplnilo tzv. Norimberské zákony.¹¹⁴ V § 2 tohoto nařízení byl stanoven zákaz uzavírání manželství mezi protektorátními občany a osobami židovského původu. Pokud by přece jenom takové manželství bylo uzavřeno, třebaže v cizině, bylo považováno za neplatné. Neplatnost tohoto manželství měla být řešena z moci úřední. Výjimku z tohoto zákazu mohl poskytnout ministr vnitra. Paragraf 5 předmětného nařízení pak stanovil následující: „Zakázán jest mimomanželský pohlavní styk mezi židem a protektorátním příslušníkem, který není žid nebo židovský míšenec s dvěma úplně židovskými prarodiči.“ Aby bylo toto nařízení dobře vymahatelné, obsahovalo velmi přísné sankce. Pokud by kdokoliv nežidovského původu i přes zákaz uzavřel sňatek se Židem, hrozil mu trest žalářem od 1 roku do 15 let. Porušení zákazu mimomanželského styku mezi Židem a protektorátním občanem mohlo být klasifikováno jako přečin a v takovém případě hrozilo potrestání tuhým vězením

---

¹¹⁴ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 95-101. ISBN 978-80-7418-189-4.

v délce do pěti let, nebo mohlo být klasifikováno jako zločin, za který hrozil trest žalářem od 1 roku do 15 let.¹¹⁵

Posledním předpisem tohoto období, který zmíním, je nařízení o přizpůsobení předpisů rodinného práva ze dne 6. 2. 1943, kterým byla nově upravena některá ustanovení občanského práva procesního. Nařízení upravovalo taková ustanovení, která zasahovala do odvětví rodinného práva nebo s tímto odvětvím souvisela. Toto nařízení mělo celkem 5 článků. První dva články tohoto nařízení měnily především některá ustanovení materiálního rodinného práva. 1. článek měnil především ustanovení říšského občanského zákona a článek 2 některá ustanovení všeobecného občanského zákoníku, který platil v protektorátu. Třetí článek upravoval formální právo. Zejména předpisy týkající se příslušnosti a řízení ve sporech o uznání, příp. popírání manželského původu apod. Čtvrtý článek se zabýval problematikou zjišťování rodového původu a poslední článek obsahoval ustanovení přechodná. Za nejdůležitější změny, které toto nařízení přineslo, považujeme prodloužení kritické doby domněnky manželství z původních 300 dnů na 302 dnů, dále novou úpravu odpírání manželského původu. K odpírání manželského původu byl aktivně legitimován manžel a vedle něho ještě státní zástupce. Rovněž došlo v rámci této problematiky k prodloužení lhůty k popírání otcovství a pro případ, že by manžel během zjišťování nemanželského původu dítěte zemřel, bylo stanoveno, že se bude pokračovat v řízení nesporném a další.

Zásadní je pro toto období ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 3. 8. 1944, vydaný pod č. 1 Úředního věstníku, jehož vydáním fakticky došlo k obnovení právního pořádku Československé republiky.¹¹⁶ Tento dekret můžeme považovat za zásadní předěl mezi období protektorátu a následným poválečným vývojem rodinného práva na našem území, který již není předmětem této práce. Období Protektorátu Čechy a Morava však můžeme jednoznačně označit za jedno z nejtemnějších období našich dějin, a to nejen, co se týče vývoje rodinného práva. Toto období lze považovat za nejnebezpečnější pokus o likvidaci české, resp. československé státnosti a českého národa jako takového.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Vládní nařízení č. 85/1942 Sb., kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských mišencích. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2023-3-22]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

¹¹⁶ VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 95-101. ISBN 978-80-7418-189-4.

¹¹⁷ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 501. ISBN 978-80-87212-39-4.

Závěr

Cílem této práce, jak je již zmíněno v jejím samotném úvodu, bylo zmapovat podoby vzniku a zániku manželství na našem území v průběhu jednotlivých historických etap. Toto téma jsem si vybrala zejména s ohledem na to, že rodinné právo považuji za jedno z nejzajímavějších právních odvětví a pohled na tento institut, resp. jeho vnímání, jakož i podoba jeho vzniku a zániku, se v průběhu jednotlivých historických období proměňovaly, což má za následek obrovskou pestrost této právní úpravy.

Práce byla rozdělena do několika základních kapitol, které byly následně dále členěny. První kapitola této práce se věnuje samotnému pojmu manželství, který se čtenáři snaží přiblížit z mnoha různých úhlů pohledů. Jedním z těchto pohledů je například etymologický původ slova či to, jak pojem manželství chápe kanonické právo, které se na jeho vývoji na našem území značně podílelo.

Další základní kapitolou je kapitola, která se věnuje historickému vývoji institutu manželství na našem území, který je neoddelitelnou součástí vývoje tohoto institutu, jakož i této práce. V první podkapitole této části se čtenář dozvídá informace týkající se základních modelů římské rodiny a následné podoby vzniku a zániku manželství ve starověkém Římě. Následující podkapitola se věnuje institutu manželství z pohledu kanonického práva, které se římským právem velmi často inspirovalo a právě kanonické právo nám přináší jedny z nejstarších svědectví o tom, jak bylo manželství na našem území uzavíráno. Další podkapitolou je období středověku. Jedná se o období, které velice úzce souvisí s právem kanonickým, a tak v této části práce můžeme vidět částečné překrývání této tematiky. Dalším historickým obdobím, které bylo pro vývoj vzniku a zániku manželství na našem území zásadní, je období osvěcenského absolutismu, tj. období vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. V této části práce si čtenář může povšimnout první snahy o

dekatolizaci manželství a jeho vymanění z agendy církve pod taktovku státu. Posledním obdobím, které v této části práce zmiňuji, je období Všeobecného rakouského zákoníku, který se úpravě manželského práva věnuje, nicméně nezřídka se inspiruje právě kanonickým právem.

Stěžejní kapitolou celé diplomové práce je kapitola, která se zabývá vznikem a zánikem manželství po vzniku Československa. Po útlumu, který nejen ve vývoji manželského práva přinesla první světová válka, dochází k recepci rakouského a pro Slovensko a Podkarpatskou Rus uherského práva. Zákonodárci jsou si však vědomi nedostatků tohoto práva, a tak již v roce 1949 přicházejí s jeho novelizací, kterou měla zajistit tzv. manželská novela, známá také jako rozlukový zákon. Tato kodifikace je považována za první moderní kodifikaci v oblasti rodinného práva. Právě tato část práce rozebírá jednotlivé právní instituty, které se vznikem a zánikem manželství souvisejí, jako jsou tzv. vyhlášky, překážky v manželství aj. Tato část práce rovněž vysvětluje, jakým způsobem mohlo být manželství uzavíráno, tj. formální požadavky na uzavření manželství a případné možnosti jeho rozvodu, resp. rozluky. Dále se práce věnuje následujícím snahám o rekodifikaci občanského práva, jehož je rodinné právo součástí, avšak tyto snahy byly přerušeny dalším zásadním konfliktem – druhou světovou válkou.

Závěrem lze shrnout, že rodinné právo ušlo dlouhou cestu a muselo strpět velké množství peripetií, než dospělo do své současné moderní podoby. Pokud bychom měli shrnout, co mělo na vývoj tohoto institutu, jeho vzniku a zániku, nejzásadnější vliv, nesmíme opomenout křesťanskou církev, se kterou úzce souvisí římské právo. Nepochybně musíme zmínit i vliv jednotlivých historických událostí, které neměly vliv pouze na podobu tohoto institutu, ale zejména na jeho chápání. Původní význam tohoto institutu byl zejména majetkový, kdežto dnes chápeme uzavření sňatku spíše jako vyvrcholení určitého emocionálního spojení, které s sebou přináší majetkové důsledky, jenž je nezbytné v souvislosti s uzavíráním, resp. rozvodem manželství řešit. Je nepochybné, že vývoj tohoto institutu se nezastavil, ale nadále pokračuje, a to zejména s ohledem na stále otevřenější společnost a její vnímání homosexuálních párů, které usilují o svazek na stejné úrovni, jako je svazek manželský.

Resumé

This diploma thesis deals with the issue of the origin and demise of marriage in the territory of the Czechoslovak Republic until 1945. The choice of this topic was made by the author mainly with regard to its variety and interesting historical development.

The work consists of several basic parts. The first chapter, entitled "The Concept of Marriage", is especially necessary for a correct understanding of this concept from many different points of view. Another of the basic chapters is devoted to the mentioned historical development of marriage law, from its first mentions in the period when the state unit called Great Morava was located on the territory of the Czechoslovak Republic to the period of more modern history. The work takes into account the influence of all major historical events, as well as the influence of the Christian Church and Roman law.

The most fundamental chapter of this work is the chapter entitled "The origin and demise of marriage after the creation of the Czechoslovak Republic". In this chapter, the reader will learn how the institution of marriage, its creation and demise, developed after the First World War and what prerequisites had to be met in order to enter into a marriage at that time. This chapter also explains how the marriage ended. The most important legal document of this chapter is the so-called marriage amendment. At the end of the work, the author deals with the formation and demise of marriage during the period of the Protectorate of Bohemia and Moravia, which was a very dark period not only for Czechoslovaks. During this period, many laws and regulations were passed that were of a racist nature and targeted especially the Jewish population.

Marriage is an institution that, understandably, also developed in the period after the Second World War, but which is no longer the subject of this thesis. This is an institute whose development does not stop and continues, especially with

regard to the efforts of homosexual couples to obtain the same rights as heterosexual couples.

Seznam použité literatury

Knižní publikace:

- 1) TRETERA, J. R., Horák, Z.: Církevní právo. Praha: Leges, 2016, 52 s.
- 2) HENNER, Kamil. Základy práva kanonického. V Praze: K. Henner, 1919. sv. 2, s. 212
- 3) DOSTÁL, Antonín. Vývoj duálu v slovanských jazycích, zvláště v polštině. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954, s. 94.
- 4) ZEDNÍČEK, Miroslav. Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny: latinsko-české vyd. s věc. rejstř. Praha: Zvon, 1994, s. 471. ISBN 80-7113-082-6.
- 5) Malý sociologický slovník. Praha: Svoboda, 1970, s. 199.
- 6) SCHELLE, Karel, Jaromír TAUCHEN a Renata VESELÁ. Rodinné kodexy. Ostrava: Key Publishing ve spolupráci s The European Society for History of Law, 2010. Právo (Key Publishing), s. 101 a násl. ISBN 978-80-7418-082-8.
- 7) VESELÁ, Renata. Vybrané historické zdroje současného rodinného práva. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing), s. 8. ISBN 978-80-7418-189-4.
- 8) MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 114. ISBN 978-80-87212-39-4.
- 9) Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Praha: Diderot, 1999. sv. 6, s. 417. ISBN 80-902555-9-0.
- 10) HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 38. ISBN 978-80-7380-235-6.
- 11) VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. České právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 35. ISBN 978-80-7380-127-4.

- 12) ADAMOVÁ, Karolina a Ladislav SOUKUP. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 171-172. ISBN 978-80-7380-271-4.
- 13) KLABOUC, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, s. 64-65. Populární právnická knihovna.
- 14) NEŠPOR, Z., VOJTÍŠEK, Z. Religionistická encyklopedie. 1. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2020. ISBN 978-80-7330-370-9.
- 15) DVOŘÁK, Jan, Karel MALÝ a Karolina ADAMOVÁ. 200 let Všeobecného občanského zákoníku. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 42-43. ISBN 978-80-7357-753-7.
- 16) ROUČEK, František et al. Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha: V. Linhart, 1935. sv. 1, s. 370.
- 17) Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1939, 1(1-12), s. 658 – 659.

Právní předpisy:

- 1) Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník. In: Sběrka zákonů České republiky. 2012.
- 2) Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
- 3) Zákon č. 946/1811 s.z.s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (Všeobecný občanský zákoník – ABGB)
- 4) Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého.
- 5) Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.
- 6) Výnos č. 75/1939 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2023-3-22]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.
- 7) Vládní nařízení č. 136/1940 Sb., o právním postavení židů ve veřejném životě. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2023-3-22]. ISSN 2336-517X.

- 8) Vládní nařízení č. 85/1942 Sb., kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2023-3-22]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

Judikatura:

- 1) Nejvyšší soud Československé republiky, R I 295/22, [Vážný 1546]

Elektronické zdroje:

- 1) HEROLDOVÁ, Bc. Martina Marie. Etymologie není překážkou na cestě k manželství pro všechny: Malženství, nebo spíš dohoda? [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/rovnost-manzelstvi/etymologie-slova-manzelstvi/>